mandel

İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE BÜROKRASİ

KÖZ YAYINLARI

Birinci Baskı : Mart 1976

KÖZ YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han, 405
P.K. 40, Beyazıt, İSTANBUL

Dizçi : Kardeş Matbaası
Baskı : ER-TU Matbaası
Kapak Baskı : Kelebek Matbaası
Cilt : Numune Mücellithanesi

İşçi Sınıfı Hareketi ve Bürokrasi

Ernest MANDEL

Çeviren :

Orhan TAŞAN

★ KÖZ YAYINLARI

«İşçi Sınıfı Hareketi ve Bürokrasi», 1965 yılında verilen bir konferans metni olarak ilk kez Fransızca basılmıştır. Bu çeviride 1972 İngilizce baskısı esas alınmıştır (On Buracracy).

İÇİNDEKİLER

I. BÜROKRASİ ÜZERİNE TEMEL KAVRAMLAR

1. Bürokrasi Olgusunun Doğuşu 9
2. Kısmi Başarıların Dilayektiği 12
3. Bürokratik Ayrıcalık 14
4. İşçi Devletlerinin Bürokratlaşması 17
5. Yanlış Çözümlere Birkaç Örnek 19
6. Devrimci Marksist Çözüm 23

II. İŞÇİ HAREKETİ İÇİNDE BÜROKRASİ SORUNUNUN TARİHSEL DENEYLERİ 27

1. Marx'ın Paris Komünü Tahlili 27
2. Kautski'nin Katolik Kilisesiyle İşçi Hareketi Arasında Kurduğu Paralellik 29
3. Lenin'in Parti Anlayışına Karşı Troçki'nin Polemiği ... 32
4. Rosa Luxemburg'un Alman Sendika Bürokrasisine Karşı Mücadelesi 34
5. Lenin'in Sosyal Demokrasinin İhanetini Açıklaması 38
6. Troçki'nin Sovyet İşçi Devletinin Yozlaşmasına İlişkin Teorisi 40

III. İŞÇİ DEVLETLERİNDE BÜROKRASİ 45

1. Geçiş Toplumlarının Genel Sorunsalı 47
2. İşçi Devletlerinde Bürokratik Yozlaşmanın Kökenleri 50
3. İşçi Devletlerinde Bürokrasinin Tabiatı 59
4. İşçi Devletlerinde Bir Politik Devrimin Gerekliliği ... 63
5. Bürokrasi Bir Sosyal Tabaka Mı Sınıf Mı? 65
6. Sonuç 71

Marksizmin özü, toplumların gelişimini ve tarihini sosyal gruplar arasındaki ilişki ve çatışmalarla açıklamasında yatar. XIX. yüzyıl marksizmi, kökleri üretim sürecinde bulunan temel sosyal grupların (sınıfların) incelenmesi üzerinde yoğunlaşmışsa da, XX. yüzyıl marksizminin sınıf olmayan, üretim sürecinde kökleri olmayan, bununla birlikte toplumumuzun [kapitalist toplumun] ve kapitalizmle sosyalizm arasındaki geçiş toplumunun gelişiminde hiç te azımsanmayacak önemli bir rol oynayan ikincil grupların önemini kavramaya yönelmek zorunda kalmıştır.

Bu ikincil grupların arasında bürokrasi hiç kuşkusuz başlıca yeri tutmaktadır. XX. yüzyıl marksizmin bürokrasi sorununu keşfetmesinin nedeni, 1898-1899 yıllarında işçi hareketi içinde doğan bu sorunun daha da gelişmesi ve ideolojik alanda giderek daha büyük bir önem kazanmış olmasıdır. Elbette teorisyenlerin ideolojik alanda kavrayabilip tahlil edebilmeleri için bu gölge-olgunun (épiphénomène) işçi örgütlerinin hayatlarında ve pratiklerinde kendini göstermiş olması gerekirdi.

Bu giriş açıklaması, sorunun iki temel görünümünü, tarihsel ve teorik görünümlerini birbirinden ayırdedecektir. Şu sorulara cevap vermeye çalışacağız:

— İşçi bürokrasisi nedir? Nasıl doğar ve nasıl gelişir? Nasıl zayıflayıp yok olabilir?

— Bu olgu işçi hareketinin tarihinde hangi somut biçimleri almıştır?

İşçi hareketinin farklı eğilimlerinin bu yeni soruna getirdikleri açıklamalar ve bu sorun karşısında aldıkları tavırlar nelerdir?

I. Bürokrasi Üzerine Temel Kavramlar

1. BÜROKRASİ OLGUSUNUN DOĞUŞU

İşçi hareketindeki bürokrasi sorunu, en dolaysız görünümüyle, **işçi örgütlerinin aygıtı** sorunu olarak, yani, örgütlerdeki sürekli görevliler ve işçi örgütlerinde orta ya da üst kademedeki idari görevleri giderek ellerinde toplayan küçük burjuva aydınları sorunu olarak, karşımıza çıkmaktadır.

İşçi örgütleri çok küçük gruplar, siyasi mezhepler ya da sayıca çok sınırlı öz-savunma grupları olarak kaldıkları sürece, aygıt mevcut değildir, sürekli görevliler yoktur ve sorunun ortaya çıkması olanaksızdır. Bu düzeyde,

olsa olsa, bu henüz doğuş halindeki işçi sınıfı hareketine yardım etmeye gelen küçük burjuva aydınlarıyla ilişkiler bir sorun haline gelebilir.

Ne var ki, bir sürekli görevliler ve memurlar aygıtı yaratılmaksızın da bizzat işçi hareketinin gelişmesi ve sendikal ya da siyasi kitle örgütlerinin ortaya çıkması mümkün değildir -aygıtın varlığı ise potansiyel olarak bürokratlaşma tehlikesini içerir. O halde, daha başlangıçtan itibaren bürokrasi olgusunun en derin köklerinden biri işin içine girmektedir: kapitalist toplumdaki işbölümü.

Kapitalist toplumda işbölümü, proleterlere kol emeğini, öteki sosyal sınıflara da kültürün üretilmesini ve özümlenmesini ayırmaktadır. Fiziksel açıdan olduğu kadar düşünsel açıdan da yorucu ve tüketici bir çalışma, işçi sınıfının bütününün, nesnel bilimlerin en ileri düzeylerine erişmesine ve özümlenmesine ya da sürekli bir sosyal ve siyasi faaliyet yürütmesine izin vermemektedir: kapitalist sistemde proletaryanın konumu, bir kültürel ve bilimsel azgelişmişlik konumudur.(1)

İşçi hareketinde aygıtların tamamen ortadan kaldırılması bu hareketi tam bir ilkelliğe mahkum edecek ve işçi sınıfının zaferinin, sosyal ve kültürel düzlemde kapitalist sistemin gerçekleştirdiklerine oranla bir gerileme

1. Eğer işçi sınıfının zaferinin ertesinde, bütün teknisyenleri ve maddi üretim çalışmasından başka işlerle uğraşan uzmanları ortadan kaldıracak olsaydık, bu azgelişmişlik daha geniş bir toplumsal düzeyde daha belirgin bir biçimde açığa çıkardı. Bu durumda toplum hızla korkunç bir gerilemeye ve üretici güçlerin gelişme düzeyinde bir düşüşe mahkum olurdu. Modern komünizmin önşartı olan bir ilerleme yerine, yeni bir toplumsal farklaşmayla hızla çözülecek olan bir ilkel komünizme varılırdı. Bu aykırılığın özü, böyle bir davranışın sonucunda, bürokrasinin engellenmesi şöyle dursun, onun daha zararlı şartlarda yeniden üretilmesine varılmasıdır.

olarak görünmesine yol açacaktır. Sosyalizm, proletaryanın kurtuluşu, tam tersine ancak sosyalizm-öncesi bilimin tabita ve toplum bilimleri alanında geçerli olarak bıraktığı herşeyin özümlenmesiyle anlaşılabilir.

İşçi sınıfı hareketinin gelişmesi, **uzmanlaşmış bilgileri, işçi sınıfının bu azgelişmişlik durumunun yarattığı boşlukların doldurulmasında gerekli olan ve sınıf mücadelesinin sürdürülmesi açısından vazgeçilmez olan** görevlilerin ve bir aygıtın oluşturulmasını zorunlu kılar. (2)

En kaba biçimiyle ele alınırsa, bürokrasinin bu uzmanlaşmadan doğduğu söylenebilir: bazı kişilerin sürekli ve profesyonel olarak işçi sınıfı politikacılığı ve sendikacılığı yapmaya başladıkları anda, potansiyel olarak bürokrasinin ve bürokratizmin gelişme olasılığı var demektir.

Bu uzmanlaşma, meta üretiminin hakim olduğu bir toplumda, daha derin bir düzeyde fetişizm ve şeyleştirme (reification-çn) olguları yaratmaktadır; işbölümüne, görevlerin aşırı ölçüde farklılaşmasına dayalı. işçilerin hayatları boyunca aynı hareketleri tekrarladıkları bir toplumda, Işçilerin davranışlarında da bu durumun ideolojik yansıması görülmektedir : **faaliyetlerini başlı başına bir amaç olarak** görmeye başlarlar ve toplumu bir bütün olarak kavramaları gittikçe olanaksızlaşır. Aynı şekilde, başlangıçta araç olarak kabul edilen örgütsel yapılar da, özellikle bu örgütlerle en doğrudan ve en belirgin biçimde özdeşleşen kişiler tarafından, yani örgütte sürekli olarak yaşayanlar (aygıtı oluşturanlar, sürekli görevliler) tarafından kendi başına amaç olarak görülmeye başlanır.

Bu bizi işçi bürokrasisinin oluşumunun ideolojik ve

---

2. Aygıtların yaratılması, sırf en basit işlerlik nedenlerinden ötürü bile kaçınılmazdır: 50 bin kişinin asgari maddi altyapılar olmadan idare edilemeyeceği açıktır.

psikolojik temelini, yani, kısmi başarıların diyalektiğini incelemeye götürmektedir.

2. KISMİ BAŞARILARIN DİYALEKTİĞİ

Materyalist olduğumuz için, bürokrasi sorununu dolaysız maddi çıkarlar sorunundan ayıramayız-bürokrasi sorununun arkasında **maddi ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıkların korunması sorunu yatmaktadır.**

Ne var ki, bürokrasi sorununu sadece maddi imtiyazlar yanıyla ele almak, sorunun kökenlerini ve daha sonraki gelişimini anlamamıza pek yardım etmeyecektir. Örneğin iktidarda olmayan Komünist partilerde (Fransa, İtalya) veya yarı sömürge ülkelerin Komünist partilerinde (Brezilya) bürokrasinin gelişimi -her ne kadar bu olgular belli bir dönemde (stalinizmin en kötü dönemi) büyük bir ölçekte görülmüşse de-, bu basit modelle açıklanamaz. Bugün komünist kitle partilerinde sürekli görevlilerin ücretleri kalifiye işçilerinkini aşmamaktadır ve korunması gereken bir maddi ayrıcalık değildir. Buna karşılık **kısmi başarıların diyalektiği** olgusu burda en önemli rolü oynamaktadır: araçlarla amacın, bürokratik bireyle örgütün, erişilecek tarihsel amaçla örgütün özdeşleşmeleri. Bu özdeşleşme işçi hareketinin çıkarlarına şiddetli bir biçimde ters düşebilecek olan tutucu bir tavrın derin bir nedenini oluşturabilmektedir.

Kısmi Başarıların Diyalektiği Nedir?

Bu diyalektik, işçi sınıfının iktidar mücadelesini ve toplumun köklü bir dönüşüme uğratılması hedefini sadece mevcut işçi örgütlerinin ve daha önce kazanılmış olan mevzilerin savunulmasına oranla ikinci plana atanların; uluslararası düzeyde ise, dünya devriminin genişlemesini

ve sömürge devriminin gelişimini Sovyetler Birliğinin, Çin'in ve öteki işçi devletlerinin dural savunmasına oranla ikinci plana atanların tavırlarında kendini göstermektedir. Bunlar için kapitalist dünyanın bağrındaki işçi demokrasisi unsurları ve işçi devletlerinin varlığı, başlı başına birer hedeftir ve sosyalizmin, tamamlanışıdır. Dolayısıyla, işçi hareketinin her yeni mücadelesi, **mutlak ve zorlayıcı bir biçimde, varolanın savunulmasına tabi kılınmalıdır.** Bu tamamen **tutucu** bir düşünüş tarzı yaratmaktadır.

Komünist Manifesto'nun «Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur» cümlesi son derece derin anlamı olan ve marksizmin temellerinden biri olarak düşünülmesi gereken bir cümledir. Proletaryaya toplumun kurtarılması görevinin yüklenmesinin başlıca nedeni, onun savunulacak bir şeye sahip olmamasıdır.

Bu artık yüzde yüz bir doğruluk taşımadığı anda, yani proletaryanın bir kısmı (gerek işçi bürokrasisi, gerekse işçi aristokrasisi) bir örgüte veya başlangıçtaki hiçlik durumundan daha yüksek bir hayat seviyesine sahip olduğu anda, yeni bir düşünüş tarzının gelişme tehlikesi başgösterir. Proletaryanın savunacak bir şeyi olmadığı artık doğru değildir; her yeni eylemde işin olumlu ve olumsuz **yönlerinin iyice tartılması gerekir**: acaba söz konusu eylem olumlu birşey getirmek yerine varolanların kaybedilmesine yol açacak mıdır?

Bu, bürokratik tutuculuğun en derin kaynaklarından biridir ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Sosyal Demokrat harekette, ve Stalinist dönemde en aşırı ucuna varmasından önce de Sovyetler Birliği bürokrasisinde, daha o zamandan görülebilmektedir.

Kısmi başarıların diyalektiği tam bir diyalektik olarak anlaşılmalıdır: bu bir formülle çözülebilecek bir sahte çelişki değil, gerçek sorunlarla ilgili tam bir diyalektik çe-

lişkidir. Bürokratik tutuculuk, mevcut başarıların tehlikeye düşeceği gerekçesiyle kapitalist ülkelerde devrimci mücadeleyi ve devrimin uluslararası alanda yayılmasını reddederken proletarya ve sosyalizmin çıkarlarına zarar vermekteyse de, bu tavrın hareket noktası, yani **kazanılmış olanı koruma zorunluluğu, gerçek bir sorundur:** «Mevcut başarıları korumasını bilmeyen, yenilerini hiç bir zaman elde edemeyecektir» (Troçki). Ama devrimin gerek ülke çapında gerek dünya çapında her önemli ileriye atılışının daha önceki başarıları tehdit ettiğini peşin olarak varsaymak yanlıştır, ki asıl tutuculuk da burada yatar. Bu tavır, **gerek reformist gerekse Stalinist bürokrasilerin sürekli ve derin tutuculuğunun** temelidir.

Aşırı işbölümüne dayalı genelleşmiş meta üretiminin hakim olduğu bir toplumda, fetişleştirme olgusuna bağlı olan bu kısmi başarıların diyalektiği, bürokratlaşma eğiliminin en derin köklerinden biridir. Dolayısıyla, bu eğilim kapitalizmin çürümesi ve sosyalist topluma geçişle belirlenen bu tarihsel evrede de işçi sınıfının kitle hareketinin gelişiminin ayrılmaz bir parçası olacaktır.

Sonuç olarak, gerçek çözüm bürokrasinin sihirli formüller ve kararnamelerle ilga edilmesi değil, bu bürokratlaşmanın bütün bu tarihsel safha boyunca toplumda ve işçi hareketinde varolacak tohumlarının giderek zayıflayıp yok olmasını sağlayacak en uygun nesnel ve öznel şartların yaratılmasıdır.

3. BÜROKRATİK AYRICALIKLAR

Elbette, sorunu uzak sosyolojik kökenlerine indirmeyen kaba materyalizmden kaçınırken, bunun zıddına, yani olguyu maddi altyapısından bütünüyle koparan psikolo-

jicilik hatasına da düşmemek gerekir. İşçi örgütlerindeki yöneticilerin ve sürekli görevlilerin bu tutuculuk eğilimi, söz konusu görevlerin sağladığı maddi ayrıcalık ve avantajlarla ilgilidir. Bu sosyal ayrıcalıklar aynı zamanda kişilerin büyük bir önem verdikleri iktidar ve otorite ayrıcalıklarıdır.

a) Sorun başlangıçtaki biçimiyle, yani ilk işçi örgütlerinin, Birinci Dünya Savaşı öncesi Sosyal Demokrat sendika ve partilerinin sorunu olarak ele alınırsa, bürokratik ayrıcalıklar iki biçimde ortaya çıkar:

— İşçiler ve işçi çocukları için, bir işçi örgütünün sürekli görevlisi haline gelebilmek amacıyla günlük üretim çalışmasını terketmek, özellikle dönemin şartlarında (bütün belalarıyla 12 saatlik iş günü, tam bir sosyal güvencesizlik, vs.) tartışma götürmez bir sosyal yükselme, bir dereceye kadar da bireysel bir kurtuluş demekti. Ama yine de «burjuvalaşmadan» ve ayrıcalıklı bir sosyal tabakaya dönüşmekten söz edilemezdi. İşçi örgütlerinin ilk sekreterleri hayatlarının büyük bir kısmını hapislerde geçirmekte ve mütevazinin altında şartlarda yaşamaktaydılar; ama her şeye rağmen ekonomik ve sosyal açıdan dönemin işçisinden daha iyi yaşamaktaydılar.

— Psikolojik ve ideolojik düzlemde ise, inanmış bir sosyalist veya komünist için bütün gün kendi düşünceleri ve hedefleri için mücadele etmenin bir işletmede sonunda düşman sınıfın zenginleşmesine katkıda bulunulduğunu bile bile, saatler boyunca mekanik hareketler yapmaktan daha cazip olduğu açıktır. Bu **sosyal yükselme olgusunun** bürokratlaşmanın önemli bir tohumunu potansiyel olarak içerdiği tartışmasız doğrudur. Bu mevkilerde bulunanlar ayni mevkilerde kalmak isterler; bu da onları, bu mevkilere dönem dönem başka kişilerin getirilmesini öngören bir rota sistemini isteyenlere karşı yerlerini savunmaya iter.

b) Başlangıçta sosyal ayrıcalıklar pek belirgin olmasa da, kitle örgütlerinin kapitalist toplumda güçlü yerler işgal etmesiyle birlikte daha büyük boyutlara ulaşırlar: artık parlamenterleri, belediye seçimlerine aday olacak kişileri saptamak, yüksek düzeyde patron örgütleriyle pazarlığa girişebilen, dolayısıyla bir ölçüde onlarla birarada yaşayacak olan sendika sekreterlerini tayin etmek sözkonusudur. Aynı şey gazete yöneticilerini ve bir yığın yan çalışmada işçi örgütlerini temsil edecek insanları seçmek gerektiği zaman da sözkonusu olur.

Burda da basit bir çelişkiye indirgenmesi olanaksız bütün bir diyalektik vardır: örneğin işçi hareketi belli bir miktar gazeteye sahipse ve çok sayıda redaktöre gerek duyuyorsa, kendini tam bir ikilemin karşısında bulur. Eğer Marx'ın bürokrasiye karşı mücadele etmek için getirdiği kurallar (sürekli görevlilerin maaşlarının kalifiye işçi ücretlerinin düzeyine indirilmesi) uygulanacak olursa, tam ters yönde bir mesleki elemenin ortaya çıkma tehlikesi başgösterir. Politik bakımdan en bilinçli unsurlar bu kuralı kabul ederler, ama başka yerlerde hayatlarını daha iyi kazanabiiecek olan yüksek beceri sahibi unsurlar sürekli olarak kendilerini kolay çözüme kaptıracaklardır. Politik olarak yeterince bağlanmış olmadıkları sürece küçük burjuva ortamı tarafından emilme ve dolayısıyla hareket için yitirilme tehlikesini taşıyacaklardır.

Bu elenme olgusu, aynı şekilde bir dizi başka meslek için de geçerlidir: işçi sınıfı hareketi tarafından yönetilen belediyelerde aynı sorun mimarlar, doktorlar ve mühendisler için ortaya çıkmaktadır. Marx'ın kuralının kesin uygulanması, birçok durumda siyasi bilinci yeterince gelişmemiş olanların elenmesiyle sonuçlanmaktadır.

Yürürlükteki davranış kuralları ve hakim değerleriyle bir kapitalist toplumda, işçi sınıfı haraketinin içinde bile kusursuz bir komünist insan ilişkileri sistemi kurmak ola-

naksızdır. Bu, son derece bilinçli bir devrimciler çekirdeğinin içinde gerçekleşebilir, ama burjuva demokrasisinde sayıca gelişmiş bir işçi hareketi, kapitalist toplumla çok daha sıkı sıkıya içiçe girme durumundadır ve dolayısıyla bu toplumda komünist davranış ilkelerinin pratiğe geçirilmesi çok daha zordur. Bunun sonucunda, bürokratlaşma tehlikesinin önüne geçmek için özel olarak getirilmiş tedbirlerin yavaş yavaş bir yana atılması eğilimi ortaya çıkar.

c) Kapitalist çürümenin bu tarihsel aşamasında, bazı büyük işçi örgütlerinde, sınıf işbirliği ve burjuva toplumuyla bilinçli olarak bütünleşme politikasında, kısmi başarıların diyalektiği en gelişmiş görünümünü alır. Bu durumda bürokrasinin kökleri hızla büyür. Yöneticilerin bir bölümü, bilinçli olarak burjuvaziyle birarada yaşamaya ve burjuva toplumuyla bütünleşmeye başlar. Sosyalist bilinç tarafından bürokratlaşmaya karşı yükseltilen engeller yok olur; ayrıcalıklar artar; soyal-demokrat parlamenterler bir sürekli görevli maaşıyla yetinip maaşlarının bir kısmını örgüte vermezler ve işçi sınıfı içinde bir müşteri tabakayı temsil etmeye başlarlar. Bu andan itibaren bürokratik şekilsizleşme, ancak bürokratik yozlaşmaya doğru ilerleyebilir.

4. İŞÇİ DEVLETLERİNİN BÜROKRATLAŞMASI

Geçiş döneminde işçi devletlerinin bürokratlaşmasında da üç aşamalı bir paralel süreç görülür:

a) Önce, sadece, devlet aygıtı içindeki iktidar tekelinden gelen otorite ayrıcalıkları ve siyasi avantajlar;

b) Sonra, özellikle geri kalmış bir ülkede maddi

alanda olduğu kadar kültürel alanda da bürokratik ayrıcalıkların doğuşu;

c) Son olarak da, yönetimin artık bu olguya karşı direnmediği, bilinçli olarak onu kabul ettiği, onunla bütünleştiği, itici gücü haline geldiği ve ayrıcalıklarını arttırmaya çalıştığı tam bürokratik yozlaşma.

Bu süreç, Stalin döneminin en korkunç bürokratik aşırılıklarına kadar gidecektir. İşte bu ayrıcalıkların vardığı noktayı gösteren birkaç örnek;

— Üst kademelerdeki bazı bürokratların, hesaplarındaki miktar değişmeksizin mümkün olan her türlü harcamayı yapmalarını sağlayan **«sabit banka hesapları».** Harcamaların tek sınırı metaların göreli kıtlığıydı; bu kişiler için, iktisadi olarak geri bir ülkede, komünizm gerçekleşmişti. Sovyetler Birliği'ndeki Stalin-sonrası edebiyatta, gazete ve dergilerde, bu ayrıcalıktan yararlanan sanatçıların ve siyasi yöneticilerin somut durumları ortaya çıkmıştır.

— Bu aşırı ayrıcalıkların bir ikinci görünümü de daha az çarpıcı değildir: bunlar **«özel mağazalar»** dır. Stalin zamanında ortaya çıkan bu olgu 1956-1957'ye kadar işçi devletlerinin çoğunda varlığını korumaya devam etmiştir. Partinin memurları halktan özenle gizlenen özel mağazalardan alış veriş yapma hakkına sahiptiler. Bu mağazalar dış görünüşlerine göre ikametgah olan evlerde kamufle edilmişlerdi ve sadece içeri girebilenler bunların ne olduklarını bilebiliyorlardı. İçinde o dönemde halkın çoğunun alamadığı ve büyük ölçüde emperyalist ülkelerden ithal edilen malların bulunduğu bu mağazaların varlığından kimse haberdar değildi. Bu mağazalara girebilen devlet ve parti görevlileri arasında tam bir hiyerarşi mevcuttu; bazıları tam tarife ödemekteydiler; bürokratik kademede daha iyi yeri olan başkaları yarı fiyat ödemekteydiler; nihayet en yüksek kademelerde yer alanlar, yani meş-

hur sabit banka hesaplarına sahip olanlar hiç bir şey ödemeksizin istediklerini seçebilmekteydiler.

İşçi devletlerinde tam bir kıtlık ve sefalet dönemi olan 1947-1948 döneminde Doğu Almanya gibi ülkelerin bürokratları Sovyetler Birliği'nden gelen koliler almaktaydılar. Hatta kolilerin hazırlanışında hiyerarşinin nasıl bir titizlikle gözetildiğini görmek eğlendiricidir; bürokratlar mevkilerine göre büyük veya küçük, ipek veya yünlü çorap içeren, tereyağı veya domuz yağı içeren vs. koliler almaktaydılar.

Genel bir kıtlık döneminde bile, hiyerarşiyi kutsal bir ilke katına yükselten bürokratik zihniyetin böylesine katı bir uygulanışını görmek, bize gülünç gelebilir, ama durum trajiktir aslında. Yine de, böyle basit ve iğrenç örneklerde bile bürokratik yozlaşmanın bütün özelliklerine raslamak çok doğaldır.

5. YANLIŞ ÇÖZÜMLERE BİR KAÇ ÖRNEK

Sorunun bu kısa incelemesinden çıkarılması gereken en önemli sonuç, şu iki olgunun arasında dikkatli bir ayrım yapılması zorunluluğudur. Bunlar:

— **Bir bürokratlaşma başlangıcı için potansiyel eğilimler,** yani, belirli bir sayısal genişleme ve belli bir güç artışından itibaren işçi hareketinin ayrılmaz bir parçası olan ve bilhassa tecrit olmuş bir işçi devletinde kaçınılmaz olan bürokratlaşma tohumları,

— Bürokratik eğilimlerin **tümünün,** çeşitli reformist ve Stalinist partilerde ve Sovyet devletinde görülen tam yozlaşmaya varacak şekilde **tam gelişmesi,**

Bu iki olgu arasında gerekli ayrım yapılmazsa ve bunun sonucunda, kaçınılmaz olarak yozlaşacağı gerek-

çesiyle işçi sınıfının kitle örgütlerinin bütün biçimleri reddedilirse, proletaryanın kendini kurtarmasının imkansız olduğu sonucuna varılır. Kendiliğindenlik ve örgütlenme arasındaki diyalektik ilişkiyi görmek istemeyen bu anlayış, daha baştan yenilgiyi kabullenmiş demektir.

a) Bürokratik olgunun bu iki kutbunun birbirlerine karıştırılması çeşitli «aşırı sol» grupların (aslında bunlar aşırı sol olmaktan ziyade sağcı gruplardır!) özelliğidir: bu gruplardan bazılarınca ileri sürülen çözüm, asıl kötülüğün bir aygıtın ve sürekli görevlilerin varlığında yattığını söylemekten ibarettir. Bunlara göre «profesyonel devrimcilerin» varlığına karşı mücadele etmek gereklidir: «Stalin işçi hareketinin içinde beliren ilk profesyonel devrimcinin içinde mevcuttu» cümlesi bu tezleri özetlemektedir. Bu durumda, sürekli görevlilere sahip olmayan bir hareketin, ideal bir toplumda değil, bugünkü haliyle kapitalist toplumda ne hale gireceğini bir düşünmek gerek. İşçi sınıfının içinden çıkmış ve ona sıkı sıkıya bağlı profesyonel devrimcileri yaratmaya çalışmayan bir hareketin, işçi sınıfının en ilkel öz-savunma örgütlerinin ötesine geçmesi mümkün değildir. Bu hareket gerek sosyal gerekse tabii modern bilimlerden kopmuş demektir; bu hareket iktisadi ve siyasi yetersizliğinden ötürü sınıf mücadelesini en dolaysız ve kendiliğinden taleplerin ötesine geçiremeyecektir. Ve hiç kuşkusuz, böyle bir hareket, kapitalizmi yıkıp proletaryayı kurtararak sosyalizme giden yolu açmağı başaramayacaktır.

Tarih bu çözümün en olmayacak çözüm olduğunu göstermiştir: işçi hareketinin bu kadar mücadele deneyinden sonra, bürokratik şekilsizleşme korkusuyla örgütsel ilkelliğe bağlı kalmaya devam ettiği bir ülke örneği yoktur dünyada.

b) Buna karşılık, tarihsel deneyler, kadrolarını seçmeği, sistematik olarak eğitmeği ve örgütlemeği redde-

den bir işçi hareketinin, burjuva ve küçük burjuva aydınlarının ideolojik ve örgütsel hakimiyeti altına girdiğini ve bu aydınların da kapitalist toplumda ellerinde bulundurdukları bilim ve kültür tekelini işçi hareketi içinde yeniden ürettiklerini gösterir.

Bu «aşırı sol» gruplar tarafından kavranamayan durum şudur: kapitalist toplumda asıl ikilem, hiçbir bürokratlaşma tohumu içermeyen bir örgüt biçimiyle bu tehlikeleri içeren bir örgüt biçimi arasında tercih yapmak değildir; gerçekte söz konusu olan şu tercihtir:

— Potansiyel bir bürokratlaşma tehlikesini de içinde taşıyan gerçek bir örgütlü işçi sınıfı özerkliğinin geliştirilmesi mi,

— Yoksa işçi örgütlerini burjuva ideolojisinin ve burjuva aydınlarının boyunduruğu altında tutmak mı?

Bir çok tarihsel örnek bu son görünüme canlılık kazandırmaktadır: bir çok sahte işçi örgütü, işçi özerkliğinin yokluğundan ötürü, örgütlenme kapasitesinin yokluğundan ötürü, hatta belli bir aşamanın ötesine geçmeği reddetmek şeklinde beliren ideolojik hatalardan ötürü, uzun dönemler boyunca burjuvazinin boyunduruğu altında kalmışlardır.

Ayrıca bu teorinin savunucularının aygıtla ilgili gerçek tehlikeyi görmekle birlikte, sürekli görevli durumunda olmayan ve kapitalist toplumun etki alanında kalan işçilerin, iktidardaki sınıfın ideolojisi olan hakim ideolojinin etkisine çok daha fazla açık olacağını anlayamamaları gariptir. Bunun nedeni, sekiz dokuz saatlik iş günü ve ulaşım için kaybedilen zaman çerçevesinde, düşünsel ve kültürel kurtuluşu güçleştiren ağır ve yorucu el emeğidir.

Sadece sürekli üretim faaliyeti içindeki kol işçilerinden oluşan bir örgüt, en bilinçli işçileri seçmek, eğitmek ve profesyonel devrimciler haline getirmek için bilinçli çaba harcayan bir örgütten çok daha kolay bir şekilde bur-

juva politika ve ideolojisinin etkisi altına girebilir.

c) Sorunun bütün olarak kavranamasından ileri gelen hatalı çözümlere bir diğer örnek de «Sosyalizm mi Barbarlık mı» (3) grubu tarafından geliştirilmiştir: işçi devletinin bürokratlaşmasını önlemek için, devrimin hemen ertesinde **bütün maaş ve ücret farklılıklarını ortadan kaldırmalıdır.** Burada da asıl güçlüğün anlaşılmaması söz konusudur; bu tedbirlerin nesnel sonuçları ne olacaktır? Maddi kıtlığın egemen olduğu bir toplumda, bu günden yarına bütün ücret farklılıkları ortadan kaldırılırsa, bunun pratik sonucu, **insanları yeni beceriler öğrenmeye yönelten dürtülerin büyük bir kısmının ortadan kalkması olacaktır.** Kültürel ve mesleki yeteneklerin gelişmesi, hayat şartlarında bir düzelmeyi getirmiyorsa, ve hele bu bir kıtlık durumunda söz konusu oluyorsa, yetenekleri geliştirme işi, sadece kültürel ve mesleki düzeyin yükselmesinin nesnel gerekliliğine inanan en bilinçli unsurlarla sınırlı kalacaktır. Yeteneklerini geliştirmek isteyen insanların sayısı, ücret farklılıklarından oluşan maddi uyarıcının süregeldiği bir geçiş toplumundakine oranla çok daha düşük olacaktır. Bu şartlarda üretici güçlerin gelişmesi daha yavaş olacak, kıtlık daha uzun sürecek, ve sonuç umulanın tam tersi olacaktır. Bürokrasinin gelişiminin nesnel nedenleri olan üretici güçlerin yetersiz gelişme düzeyi ve proletaryanın kültürel azgelişmişliği, daha uzun zaman sürecektir. Buna karşılık sınırlı bir ücret farklılığı yeteneklerin geliştirilmesini hızlandıracak ve dolayısıyla ayrıcalıkların ve bürokratlaşma eğiliminin zayıflayıp yokolmasını kolaylaştıran maddi şartların gelişmesi de hızlanacaktır.

---

3. Dördüncü Enternasyonal'in Fransa seksiyonundan 1949 da ayrılan ve 1960'lara kadar «Sosyalizm mi, Barbarlık mı?» adlı dergiyi çıkaran bir grup. Sovyet Devrimindeki «İşçi Muhalefeti»ne yakın görüşler ileri sürmekteydiler.

Bu örnek, bir diyalektiğin söz konusu olduğunu ve buna bağlı olarak çözümün de diyalektik olması gerektiğini göstermesi açısından çok anlamlıdır.

6. DEVRİMCİ MARKSİST ÇÖZÜM

a) Marx, tarihsel deneylerin fazla olmayışından ötürü bürokratlaşma sorununun bütün görünümlerini kesin bir biçimde anlayamamıştı. Yine de, sadece bir kaç ay süren bir tek işçi devleti deneyine, Paris Komünü'ne dayanmasına rağmen, dahiyane bir ileri görüşlülükle bürokratlaşmaya karşı işçi hareketi tarafından bugüne kadar geliştirilen bütün tedavi yöntemlerini hemen hemen içeren son derece basit ve son derece derin iki kural çıkarmıştır bu deneyden:

— **Maddi ayrıcalıklara ve aşırı ücret farklılıklarına karşı mücadele;** özellikle işçi devletinin siyasi görevlileri **kalifiye bir işçinin ücretinden yüksek ücretler almamalıdırlar**. Marx, bu tedbirin amacının karıyerizmi, yani kamu görevlerine bir sosyal ve kişisel ilerleme aracı olarak yaklaşılmasını, önlemek olduğunu belirtmektedir.

— İkinci kural, her kademedeki görevlilerin seçimle işbaşına gelmesi ve her zaman seçmenler tarafından görevden alınabilmesidir ki bu, Lenin tarafından (rota sistemi) düşünülen, görevlilerin sürekli değiştirilmesi kuralı ile tamamlanabilir; bu kural, sınıflar ortadan kalkar ve her yurttaş idari görevlerin yürütülmesinde somut deney kazanırken devletin ilerleyen bir biçimde yokolup gidişini kolaylaştıracaktır.

b) Sorunun devrimci maksist çözümü Leninist parti teorisinde ve Troçki'nin işçi devleti ve bu devlette bürokratlaşmaya karşı mücadelede öncünün bilinçli rolü ile il-

gili teorisinde bulunmaktadır.

Bu çözüm, işçi sınıfı hareketindeki bürokratlaşma eğiliminin nesnel tabiatının açık ve seçik olarak kavranılmasına dayalıdır ve harekete, bu eğilimle başarılı bir şekilde mücadele etmek için gerekli olan araçları vermektedir.

Lenin'in parti teorisi, ilk kez, **Ne Yapmalı**'da geliştirilmişti; ama Rus işçi hareketi 1905 devrimi sırasında büyük çapta bir kitle hareketinin ilk devrimci deneyini geçirdikten sonra bizzat Lenin kendi görüşlerini derinleştirmek gereğini duydu. Gerçek Leninist parti teorisi iki unsurdan oluşmaktadır: bir yandan Lenin'in yeraltı çalışması şartlarında devrimci parti çekirdeğinin kurulması üzerine Yüzyılın başında **Ne Yapmalı**'da yazdıkları; bir yandan da Rus proletaryasının ilk devrimci kitle hareketi deneyinden sonra, Sovyetler, sendikalar ve kitle partileri deneylerinden sonra yazdıkları. Leninist Parti teorisine göre öncü müfrezelerin ve ancak küçük azınlık partileri olabilecek olan öncü partilerin gerekliliğini kavramak gerekir. Aynı zamanda söz konusu öncü müfrezenin kendini yığınların yerine koymaksızın ve sadece yığınların gerçekleştirebileceği görevleri kendi üzerine yüklenmeksizin yığınlarla bütünleşmesi şarttır. **«Proletaryanın kurtuluşunun ancak kendisinin eseri olacağı»** tezi, ne pratikte ne de teoride, devrimci partinin **proletaryayı kurtarmak**la ve işçi devletini **proletaryanın adına,** önce onun adına sonra da belli tarihsel durumlarda ona karşı kurmakla yükümlü olduğu teziyle değiştirilmemeliidr.

Öncüyle yığınlar arasındaki diyalektikte, ve devrimci partinin proleter kitlesiyle olan ilişkilerinin kavranılmasında, bazı tarihsel görevlerin **ancak proletaryanın çoğunluğunun bilinçli desteği sayesinde** gerçekleşebileceği olgusu vurgulanmalıdır. Ama bir devrimci partinin yığınlar tarafından desteklenmesi ancak **istisnai** (ama **tarihsel o-**

larak gerekli) anlarda ortaya çıkabilir ki bu da **devrimci bir durum** varolmadığı sürece bir azınlık partisi olarak kalmanın zorunluluğunu gösterir (4).

Gerçek leninist parti teorisi, bu diyalektiğin bir bütün olarak kavranılmasında yatar. Bundan da belli bir örgütlenme biçimi ve profesyonel devrimciler sorununa belli bir bakış tarzı çıkar. Bu devrimcilerin sürekli bir biçimde işçi sınıfından kopmamaları gerekir; fabrikaya dönebilmelidirler, böylece onların yaşadıkları deneyi başka proleterlerin yaşamalarına olanak sağlanmış olacaktır; bu da sınıfla öncü arasında tam bir «taze kan» dolaşımı sağlayacaktır; işte bu, profesyonel devrimcilerle proleterler arası rotasyon teorisidir.

c) Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemindeki işçi devletleri için de aynı şey söz konusudur. Bu sorunlara esas itibariyle Troçki ve Troçkist hareket cevap getirmiştir. Bununla birlikte Lenin de bu sorunla ilgili birçok gözlem ve tez geliştirmiştir ve 1921-22 döneminde de tehlikenin varlığını Troçki'den daha iyi görmüştür.

Geri kalmış ve tecrit olmuş bir toplumda bürokratik şekilsizleşme **eğilimi** kaçınılmazdır. Ama kaçınılmaz olmayan şey bu eğilimin Staiin döneminde olduğu gibi, korkunç bir yozlaşmaya dönüşmesidir. Bu şartlarda öznel etkenin rolü yine belirleyici olmaktadır. Eğer devrimci öncü bürokratlaşma tehlikesinin bilincindeyse, bununla her düzeyde mücadele edecektir:

— Devletin siyasi örgütlenişi düzeyinde, işçi demokrasisi ve çalışanların devlet yönetimine katılış biçimlerini

---

4. Sosyal Demokrat partilerin sayısal büyüklüğü onların bürokratlaşmasının freni değil tam tersine motörüdür. Yalnızca asgari bir bilinci ve deneyi olan üyeleri toparlayan ve dolayısıyla içinde «taraftar bulma» olgusunun büyük ölçekte gerçekleşmesi mümkün olmayan bir örgütü bürokratlaşmadan korumak çok daha kolaydır.

arttıracaktır.

— Uluslararası düzeyde proleter devriminin tecrit olmuşluğunu kırmak için devrimin yayılmasını kolaylaştıracaktır, ve böylece bürokratlaşma süreciyle en etkili biçimde mücadele etmiş olacaktır.

Eğer yeni bir ülkede moral ve fizik olarak tükenmemiş yeni bir proleter öncüsü iktidara gelirse, uluslararası devrim yayıldıkça bu öncü uluslararası hareketin önderliğini alacaktır: bu, Troçkinin **«Sürekli Devrim»** inin üçüncü yönüdür.

— İktisadi düzeyde: birikim işlevinin üretim işlevinden köklü olarak ayrılmasından ve toplumsal artık-ürün üzerindeki denetimin işçi sınıfının elinden alınmasından (ister aşırı merkezileşmiş bir devlet bürokrasisi aracılığıyla, isterse «pazar kanunlarının» serbest işleyişi yoluyla) ne pahasına olursa olsun kaçınacaktır.

İşçi sınıfının nitel ve nicel açıdan güçlenmesi, ve ekonominin işçiler tarafından demokratik merkeziyetçi bir plan çerçevesinde yönetilmesi bu sorunun tek tarihsel cevabıdır.

II. İşçi Hareketi İçinde Bürokrasi Sorununun Tarihsel Deneyleri

Şimdi de bürokrasi sorununun tarihsel olarak işçi hareketi içinde nasıl ortaya çıktığını inceleyeceğiz.

1. MARX'IN PARİS KOMÜNÜ TAHLİLİ

Marx'ın Paris Komünü'nün incelenmesinden çıkardığı sonuçlarla başlayacağız; bir işçi devletinin kurulması için bu ilk girişimde en karakteristik olgu, Komün yöne-

ticilerinin, çeşitli mülk sahibi sınıflardan miras alınan **daimi devlet cihazını bütün merkezileşmiş biçimleriyle (önce mutlak monarşi, sonra, burjuva devletinin birbirini izleyen biçimleri) yok etmek** için gösterdikleri - bilinçli olmaktan çok içgüdüsel- çabadır.

Marx, tahlilinde, bu çabanın başarıya ulaşması için gerekli üç ana etkeni (bunlardan ikisine yukarıda değinmiştik) ayırmıştır:

— Komün görevlilerinin **kalifiye bir işçinin ücretinden** fazla ücret almaması.

— Bu ücretli görevlilerin **seçimle işbaşına gelip, seçmenler tarafından her zaman görevden alınabilir nitelikte** olmaları;

— Üçüncü nokta ise, Marx tarafından işaret edilmekle birlikte, Lenin tarafından açıklığa kavuşturulmuştur; aslında tam olarak bir devlet olmayan bu yeni devlet biçiminde, bir işçi devletinin kurulmasıyla çakışan bu yokolup gidişin başlangıcında, burjuva devletinin temelini karakterize eden ayrımın, yani **yürütme ve yasama görevlerinin ayrılmasının,** ortadan kalkması söz konusudur. Başlangıçtan itibaren, çok sayıda işçiyi yalnız yasama görevlerine değil, yasaların uygulanmasına da katma girişimi vardır; işçileri **iktidarın fiilen kullanıldığı görevlere** katma girişimi vardır.

Bir işçi devletinin ne olması gerektiği sorununa bu ilk yaklaşım, aynı zamanda bürokratlaşmaya karşı mücadele etmek için en etkili tedbirlerin de ilk tanımıdır. Demek ki devlet aygıtının yokolup gidişi bizzat devletin yokolup gidişi ile çakışmaktadır. Marx'ın ileri sürdüğü üç kural aynı zamanda her demokratik yapıda bürokrasinin işgaline karşı korunmanın temel kurallarıdır; bu kurallar

hem bir devlet yapısında, hem de bir sendika veya kitle partisinin yapısında uygulanabilir.

Ne olursa olsun, Marx, bürokrasi sorununu derinlemesine inceleyememiştir çünkü ne bir işçi örgütünün bürokratlaşmasını ne de bir işçi devletinin bürokratlaşmasını yaşamıştır. Yine de yaptığı bir kaç gözlem, uzun süre, kendisinden sonra başka marksistler tarafından geliştirilen antibürokratik mücadele doktrininin esasını teşkil etmiştir.

2. KAUTSKİ'NİN KATOLİK KİLİSESİYLE İŞÇİ HAREKETİ ARASINDA KURDUĞU PARALELLİK.

Sorunun tahliline ikinci katkıyı Kautski'ye borçluyuz. Kautski geçen yüzyılın sonunda, hıristiyanlığın kökenleri üzerine bir kitap yayınlamıştır. İlk bakışta bu sorunla işçi bürokrasisi sorununun birbirlerine yaklaştırılması garip görünebilir. Bununla birlikte, Kautski eserinin son bölümünde şu soruyu bilinçli olarak çıkarmaktadır (ve sanırız bu, sorunun ilk kez bu denli açık seçik bir biçimde formüle edilişidir): İşçi sınıfı iktidarı ele geçirdiğinde, bu iktidarın egemen bir bürokrasinin ellerine teslim edilmesi tehlikesi olmayacak mıdır? İşçi sınıfı, katolik kilisesinin toplum içinde egemen bir güç olduktan sonra geçirdiği bürokratlaşma sürecini geçirmek tehlikesiyle karşı karşıya değil midir? Kautski, dördüncü yüzyılda, Büyük Konstantin zamanında katolik kilisesi devlet kilisesi haline geldiğinde olanlarla işçi hareketinin zaferi halinde olabilecekler arasında bir paralellik kurmaya çalışmaktadır.

Kuşkusuz bu karşılaştırma sadece Kautski'nin ileri görüşlülüğünün ürünü değildir; bu, daha önce yapılmış ikl karşılaştırmadan esinlenmiştir:

a) Engels, **Fransa'da Sınıf Mücadeleleri**'ne 1880'de yazdığı girişte, kendi çağında, işçi hareketinin maruz kaldığı zulmü binaltıyüz yıl önce başka bir hareketin maruz kaldığı zulümlere benzetmektedir; hıristiyanlık zulüm göre göre zaferden zafere koşuyordu; ezenlerin karşı koyduğu bu ezilenler hareketi yavaş yavaş bütün sosyal sınıfları kazanmakta ve karşı konulmaz bir biçimde zafere doğru ilerlemekteydi.

Demek ki Engels, Kautski'den yıllar önce hıristiyanlıkla çağdaş işçi hareketi arasında belli bir paralellik kurmuştu.

b) Kautski'nin esinlenmiş olabileceği diğer tarihsel kaynağı da, Most tarafından temsil edilen ve 1891-1892 yıllarında, Engels'in bu metninden, işçi örgütlerinin geliştikçe tıpkı kilisenin tarihsel gelişimi içinde bürokratlaştığı gibi bürokratlaşacağı sonucunu çıkaran anarşizan veya anarko-sendikalist bir muhalefete (5) borçluyuz.

Bu iki benzerlikle karşılaşan Kautski sorunu doğru bir şekilde kavramış ve ortaya koymuştur ki, bundan çıkarılacak bütün şeref payı kendisine aittir (6). Kautski, kuş-

---

5. Az çok anarşizan aşırı-sol gruplaşmalar 1891 - 1892 yıllarında Alman Sosyal Demokrasisinin içinde gelişmişlerdi; bu «Berlin goşistleri» işçi hareketi içinde genel olarak az bilinen bir eğilimi teşkil etmektedirler. Bu gruba getirilecek yargı ne basittir ne de tekyanlı: bizzat Lenin, 1914'ten sonra, bu grup hakkındaki ilk görüşlerini eleştirel açıdan belli bir yeniden incelemeye tabi tutmak zorunda kalmış ve bu muhalefetlerde, Sosyal Demokrat kitle hareketlerindeki bürokratik ve reformist yozlaşmaya karşı ilk yarı-bilinçli yarı-içgüdüsel isyan biçimlerini görmüştü.

6. Büyük ölçüde Lenin'in «öğretmeni» olan ve «Leninist» parti teorisinin önemli bir kısmını ona ilham eden Kautski çok zeki bir adam ve değerli bir marksist kuramcıydı ki, bu da onun söz konusu örnekte sorunun temelini çok daha berrak bir şekilde kavramasını sağlamıştır.

kusuz katolik kilisesiyle işçi hareketi arasında tam bir paralellik olmadığını, ama iktidarın ele geçirilişinin işçi sınıfı hareketini katolik kilisesinin iktidara geldikten sonra karşılaştığına benzer bir bürokratlaşma sorunu ile yüz yüze bırakacağını anlamıştı.

Kautski'nin getirdiği cevaplar ilginçtir: bunlar Marx'ın Paris Komünü üzerine yazdıklarından oldukça farklıdırlar. Kautski'nin cevapları bize göreli olarak yakın gelmekte ve, daha sonraları Troçki'nin getirdiklerini hatırlatmaktadırlar.

Kautski'ye göre işçi sınıfının iktidara gelmesinin tarihsel şartları kilisenin zaferinin tarihsel şartlarına benzeseydi böyle bir paralellik kurmak çok doğru olacaktı: Katolik kilisesi üretici güçlerin gelişmesinin çöküş halinde olduğu şartlarda iktidara gelmişti; ayni şartlarda işçi sınıfı için de bürokratlaşma kaçınılmaz olurdu. Ama bunun tam aksine sosyalizm üretici güçlerde dev bir atılım yaratmakta ve bu atılım da iş bölümünün ilerleyen bir yokoluşunu ve kültür alanında hatırı sayılır bir devrimi ardından getirmektedir. Bu maddi zenginlik ve yoğun kültürel gelişme şartlarında bürokratlaşmanın zaferi tarihsel olarak mümkün değildir.

Kautski'nin cevabı görüldüğü gibi tümüyle doğrudur; ama düşüncenin bir aşamasını atlamakta ve, o dönemde kimsenin düşünmediği bir ihtimali gözden kaçırmaktadır: ya işçi sınıfı en gelişmiş kapitalist ülkelerde değil de geri kalmış bir ülkede iktidarı alırsa ne olacaktı? Bu takdirde Kautski'nin bürokratlaşmanın frenleri diye ileri sürdüğü faktörler (maddi zenginlik, kültür devrimi) olmayacak ve buna ek olarak üretici güçlerin ve kitlelerin kültürel gelişiminin yetersizliği ve işçi sınıfının sayısal güçsüzlüğü, bürokrasinin geçici bir zaferine imkan tanıyacaktır.

3. LENİN'İN PARTİ ANLAYIŞINA KARŞI TROÇKİ'NİN POLEMİĞİ

İşçi sınıfı hareketinin bürokrasi sorununun bilincine varış sürecindeki üçüncü evre, aynı zamanda hem Leninist hem de Troçkist olan komünistler için son derece «nazik» bir evredir; çünkü bu evre, Troçki'nin Lenin'e ve onun parti örgütlenmesi teorisine karşı giriştiği polemikte ortaya çıkmıştır. Bu polemikte Troçki hiç kuşkusuz hataIıydı, nitekim sonradan kendisi de bunu teslim etmiştir. Yine de, Troçki'nin tezinin mantığı bir çok kusur ve hata taşısa bile, burdan çıkardığı sonuçlar daha sonraki olayların bir önsezisi niteliğindeydi. Troçki 1903'te, devrimin temel görevlerinin yerine getirilmesinde partinin proletaryanın yerine konulması sonucunda, merkez komitesinin partinin yerine, sekreteryanın merkez komitesinin yerine, genel sekreterin de sekreteryanın yerine geçmesine varılabileceğini ve nihayet birtek insanın, devrimin büyük görevlerinin gerçekleştirilmesi ve tamamlanması misyonunu üstleneceğini yazmaktaydı.

Bu tez, her türlü **ikameci** (substitutionist-çn) teorinin çok haklı olarak mahkum edilişini getiriyordu, ama mahkum edilen görüşün Lenin'in gerçek parti teorisiyle hiçbir bağlantısı yoktu elbette.

Stalin döneminde bu ikameci teori, fiiliyatta partinin resmi teorisi haline geldi. Kendilerine, Lenin'in yazılarında, proletarya diktatörlüğünün parti tarafından uygulanması gerektiği ve üretim araçlarının parti tarafından mililleştirilmesi gerektiği şeklinde birtek cümleye dahi raslanmayacağı söylendiğinde, bazı işçi devletlerinin bürokratları büyük bir şaşkınlığa düşmektedirler. Daha sonra kendileri bu cümleyi araştırmaya, bulmaya kalktıklarında da şaşkınlıkları bir kat daha artmaktadır, çünkü

proletaryanın görevlerini partiye devreden bir düşünce tarzı ile eğitilmişlerdir.

Buna karşılık, Leninizmin bütün klasik eserleri (örneğin, Devlet ve İhtilal) **partinin önderliğinde proletarya tarafından** gerçekleştirilmesi gereken görevlerden sözederler; bu ise çok başka birşeydir. Proletaryanın tarihsel görevlerinin yerine getirilişini, onun yerini gaspederek partiye devreden teori, çok mantıki olarak, partinin bu görevleri proletaryanın büyük çoğunluğunun iradesine karşı yerine getirmeye yöneldiği durumlara yol açar: bu teori, örneğin, Sovyet ordularının Macaristan'a girişini ve Macar işçilerinin yüzde 95'inin katıldığı genel grevin bastırılmasını doğru bulacaktır. Bir başka deyişle proletarya diktatörlüğü belli bir tarihsel anda, belli bir ülkede proletaryanın yüzde 95'ine karşı uygulanabilecektir.

Troçki'nin bu ikameci teoriye karşı yaptığı eleştiri kendi içinde kesinlikle doğruydu; bununla birlikte bu eleştiri zamanından önce yapılmış bir eleştiriydi, çünkü 1903'te hiç kimse, ve özellikle bir çok kere buna karşı çıkan Lenin (7), bu tezi savunmuyordu; bu tez ancak otuz yıl sonra, Stalin döneminin zirve noktasında, Sovyet bürokrasisinin yarı-resmi tezi olarak gün ışığına çıkacaktı. Yine de bu bürokrasi bu teoriyi tamamiyle kurumlaştırmaya ve böylelikle de kesin bir şekilde Leninist teoriyi reddetmeye cesaret edemedi.

---

7. **Ne Yapmalı?**'nin ikinci baskısında, 1905 önsözünde, Lenin öncü partinin proletaryadan koparıldığı andan itibaren «maceracılığa ve tam bir keyfi idareciliğe» saplanıldığını ısrarla belirtir. Bir masa etrafında toplanmış bir grup bürokrat belli tarihsel durumlarda proletaryanın belli bir yönde hareket etmesi gerektiğine karar vermektir: bu ise başlıca objektif ölçütü yani **proletaryanın iradesini** ve proleteryanın gerçekten neleri kabul etmeye hazır olduğunu hesaptan çıkarmak demektir.

4. ROSA LUXEMBURG'UN ALMAN SENDİKA BÜROKRASİSİNE KARŞI MÜCADELESİ

İşçi hareketinin bu sorunun bilincine varışının dördüncü evresi çok önemlidir: çünkü bu, oluşumu tamamlanmış bir bürokrasinin ilk kez açık olarak tahlil edilişidir. Bu bilince varışı 1907 ve 1914 arasında Alman sendika bürokrasisine ve reformist sosyal demokrasinin genel yozlaşmasına karşı mücadele veren Rosa Luxemburg'a borçluyuz.

a) Rosa Luxemburg olguyu biraz aşırıca olmakla birlikte çok iyi kavrayıp tahlil etmiştir: **kapitalizmin normal dönemlerinde en güçlü işçi örgütleri her zaman azınlık örgütleridir** ve en güçlü sendikalar sadece işçilerin azınlığını kucaklamaktadırlar. (8)

Rosa 1905 Rus devriminin esas itibariyle Rusya'nın en sanayileşmiş kısımlarındaki (çarlık Polonyası, Ukrayna'nın sanayi merkezleri, Letonya ve Petrograd) deneylerine dayanarak iki sonuç çıkarmıştır: işçilerin **çoğunluğunun** bir siyasi veya sendikal harekete girmesi sadece bir devrim döneminde olmaktadır. Bu da geleneksel örgütlerin okulundan geçmemiş milyonlarca işçinin harekete geçmesi demektir; bu işçiler geleneksel araçlarla kanalize edilemezler; bu işçi yığınlarını örgütlemek için yeni örgütlenme biçimleri gereklidir; bu örgütlerin bir sendika veya parti-

---

8. Bu Rosa'nın yaşadığı dönem için doğruydu ama bugün proletaryanın yarıdan çoğunun **biçimsel olarak** sendika üyesi olduğu ülkeler mevcuttur: İsveç'te, Avusturya'da, Belçika'da. Ama bu ülkelerde bile söz konusu olan tamamen biçimsel bir katılımdır. Sadece işçilerin küçük bir kısmı gerçek sendikal faaliyete katılırlar ki burada faaliyetten kastedilen asgari bir faaliyettir (yani en azından senede bir kere sendikasının bir toplantısına katılmak).

den daha esnek olmaları, yığınların çok daha geniş bir kısmını kucaklamayı sağlamaları ve gerçekten eylem birliğini gerçekleştirmeleri gereklidir.

Tarih bu teoriyi tamamen doğrulamış ve **devrim dönemi süresince, Sovyetler biçiminde, geçici komiteler biçiminde örgütlenmenin** yararlılığını kanıtlamıştır: bu örgütlenme biçimleri düşünülebilecek en esnek biçimlerdir, çünkü bu komitelerin herbiri her zaman bölgesel duruma özgüdür. Örneğin 1905 Rus devriminin ilk sovyetlerini, 1918 Alman devriminin işçi ve asker konseylerini, veya İspanyol devriminin komitelerini göz önüne getirmek yeterlidir. Bütün bu komiteler her zaman belirli bir duruma özgü olmuşlardır; bunlar her zaman tarihsel olarak devrimin karşısına çıkan pratik görevleri yerine getirmek üzere oluşmuşlardır. Elbette ki, bunlar her tarihsel şarta uygulanabilir sürekli statülere sahip olan kurumlar değillerdi.

Sovyet tipi örgütler bir devrimci durumda, daha önce örgütlenmiş olsun ya da olmasın, bütün işçileri, belirli bir devrimci görev için, eylem birliğine sokabilen tek örgütsel biçimdir.

Aynı şekilde, eğer Sovyetlerin gerçek niteliği kavrandıysa, onlara bütün ülkelerde ve her durumda aynı etiketi vermek istemenin ne kadar gülünç ve ne kadar dogmatikçe olacağı görülür: Mao'cular, «üçüncü dönem» diye adlandırılan Stalin deneyini yeniden başlatarak, Belçika, Amerika gibi ülkelerde hemen sovyetlerin kurulmasını istemektedirler; etiketlerle büyülenmiş bir halde gerçek soruna uymayan dogmatik ve yersiz bir takım işlere girişmektedirler: gerçek sorun ise belli bir dönemde, belli bir ülkede gerçek tarihsel hedeflerle (yani en geniş çalışanlar yığınının açık bir şekilde tanımlanmış bir hedef için seferber olmaları), uyum içinde işçi sınıfının taleplerine en uygun örgüt biçimini bulmaktır.

b) Sorunun bir başka yönü de bize yine Rosa Luxemburg'un sadece korporatif sendikalarda veya sanayi sendikalarında ortaya çıkan sendika bürokrasisi anlayışıyla sunulmaktadır. Bu bürokrasi oluşum sürecini tamamladığı zaman **son derece tutucu bir güç** haline gelmektedir; sınıf mücadelesinin gelişmesi için gitgide daha büyük bir engel yaratma tehlikesini taşımaktadır. Rosa'nın sendika bürokrasisiyle ilgili olarak edindiği kişisel deney, onun Lenin ve Troçki'den önce bu bürokrasinin ileride oynayacağı karşı-devrimci rolü anlamasını sağlamıştır.

İşçi hareketinin geri kalan kısmı o dönemde daha ziyade bu bürokrasinin oportünist karakterini, yani olgunun sadece siyasi görünümünü-ki şüphesiz bu da çok önemliydi-vurgulamaktaydı. Rosa, bürokratları günlük mücadelede iş başındayken görmüştü. Ve onların burjuva devletiyle bütünleştiğini, bazı «burjuva demokratik» kurumlarıyla çıkarlarının -özellikle maddi olanların- hiç olmazsa kısmen özdeşleştiğini daha iyi anlıyordu.

Lenin, 1914'te emperyalist savaşın patlak verdiği sırada II. Enternasyonal'in ihanetini ve Avrupa'da Sosyal-Demokrasinin genel yozlaşmasının nedenlerini açıklamak için bu teoriyi yeniden ele aldı.

c) Şüphesiz, Rosa'nın işçi örgütlerinin bürokratlaşması hakkında verdiği tarifte bazı aşırılıklar vardı: anti-bürokratik mücadeleyi vurgularken yığın örgütlerinin sistematik eleştirisinde fazla ileri gitmekte ve kapitalizmin «normal» dönemlerinde asgari bir sınıf bilincinin korunmasında bu örgütlerin oynadığı nesnel rolün önemini küçümsemekteydi.

En ileri kapitalist ülkelerde bile (Batı Almanya, İngiltere, hatta ABD), devrimci bir işçi sınıfı ile bürokratik sendikalarda toparlanmış bir işçi sınıfı arasında bir tercih yapmak sözkonusu değildir.

Devrimci ve dinamik bir işçi sınıfıyla, bürokratlaş-

mış sendikalarda bulunan işçi sınıfının dışında, bir de örgütsüzlük yüzünden parçalanmış, atomize olmuş, sınıf bilincine sahip olmayan bir işçi sınıfı bulunmaktadır.

Kapitalist rejimde yığın örgütlerinin gerçekten diyalektik karakterini kavrayabilmek için bu üç unsuru görebilmek gerekir. Sendikaların, işçi sınıfının çok güçlü bir kapitalist toplumda asgari de olsa sınıf bilincini ifade etmesine olanak veren, olumlu yönünü görmeksizin sadece bürokratik, karşı-devrimci yönünü eleştirmekle yetinilemez; işçi sınıfı ancak salt bireysel eylem alanını aşmak suretiyle kolektif bir güç yaratabilir.

Bu nokta üzerinde durulması gerekiyor çünkü Troçkist hareketin çevresinde, bu iki yön arasında bir ayrım yapmayan bir aşırı sol akım gelişmiştir; akımın temel görüşü aşağıdaki eşitlikle özetlenebilir:

Sendikal kitle hareketi =gerici bürokrasi= karşı-devrimci ihanet.

Böylelikle sendikal kitle hareketinin «sosyal durgunluk» dönemlerinde patronlar karşısında **nesnel olarak sınıfın kollektif gücünün ifadesi** olduğu gözden kaçırılmaktadır. Bugün ileri kapitalist ülkelerde sendikaların aile ödenekleri ve emeklilik aylıkları sorunlarını çözmeye yarayan «sosyal yardım» kurumları haline gelme eğiliminde oldukları söylendiğinde, bu nesnel olarak büyük ölçüde doğrudur. Ama unutmamak gerekir ki bu sendikalar olmasaydı işçiler bu sorunlarını bireysel olarak çözmek zorunda kalacaklardı: bu takdirde güçler ilişkisi son derece elverişsiz olacak ve kendilerine patronlara karşı hiç bir başarı şansı tanınmayacaktı. Sendikaların işlevi son tahlilde, patronlarla işçiler arasındaki bu diyaloğa işçi sınıfının kollektif gücünün bütün ağırlığını getirmek ve böylece sonucu kesin bir şekilde değiştirmektir. Üstelik, sınıf mücadelesi hızını arttırdıkça sendikalar hatırı sayılır sınıf silahları haline gelebilirler.

Sendika bürokrasisinin bu ikili görünümü mutlak surette temeldir: bu anlaşılmadığı takdirde elli yıldır her devrim döneminde pratikte sürekli yenilenen ihanetlerine rağmen işçilerin sendikal örgütlerine sıkı sıkıya bağlı oluşları nasıl açıklanabilir? Buna karşılık bu yönetimlerin ikili nesnel rolü unutulmadığı zaman durum iyice açıktır: işçiler sendikaların devrevi ihanetlerine rağmen günlük temel «anti-kapitalist» rolü yerine getirdiklerini, dolayısıyla da onları terketmenin kendi yararlarına olmayacağını bilmektedirler.

5. LENİN'İN SOSYAL DEMOKRASİNİN İHANETİNİ AÇIKLAMASI

Bürokrasi tahlilinin beşinci evresi Lenin'in II. Enternasyonal'in yozlaşmasıyla ve Sosyal Demokrasinin Birinci Dünya Savaşındaki ihanetiyle ilgili açıklamalarından oluşmaktadır.

Lenin bu ihaneti iki faktörle açıklamaktadır :

— Sendikaların ve partilerin içinde bu örgütlerin kontrolünü eline geçiren ve gerek örgüt içinde gerekse örgüt dışında burjuva devletinin çerçevesinde (Parlamenterler, belediye reisleri, gazeteciler olarak) kazandıkları ayrıcalıklar sıkı sıkıya bağlı olan bir bürokrasinin belirmesi.

— Bu bürokratik tabakanın o günün kapitalist toplum içinde derin sosyolojik köklere sahip olması. Bu tabaka, «işçi aristokrasisi»ne, yani emperyalist ülkelerde, işçi sınıfının, «kolonilerden elde edilen aşırı karlar» vasıtasıyla yozlaştırılan ve burjuvazinin safına çekilen, bir kesimine dayanmaktadır.

Bu ikinci teori, yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca devrimci marksistler için bir «dogma» olmuştur; şimdi bu

teorinin iki nedenden ötürü belli bir eleştirel incelemeden geçirilmesi gerekir; bu iki neden şunlardır:

a) Dünyada bazı olgular bu teoriyle açıklanamazlar; örneğin A.B.D'ndeki sendika bürokrasisini «sömürgelerden gelen aşırı karlarla yozlaştırılmış bir işçi aristokrasisinin» varlığıyla açıklamak mümkün değildir. Şüphesiz bu aşırı karlar A.B.D'nde mevcuttur, çünkü Amerikan sermayeleri kar getirmeleri için yabancı ülkelere yatırılmışlardır, ama bu, Amerikan burjuvazisinin gelirlerinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır ve 17 milyondan fazla ücretliyi kucaklayan örgütlerde bir sendika bürokrasisinin ortaya çıkışını açıklayacak büyüklükte değildir. Bugünün Fransa'sı hemen hemen hiç sömürgeye sahip değildir ve artık eski topraklarından sadece sınırlı karlar elde etmektedir; buna rağmen Fransız işçi hareketinin bürokratlaşması hiç te azalmamıştır.

b) İkinci neden ise daha da akla yakındır: bugün bütün dünyada işçi sınıfının iktisadi durumunu incelediğimizde gerçek «işçi aristokrasisi»nin emperyalist ülkeler proleteryasının bazı tabakaları tarafından değil, sömürge ve yarı-sömürge ülkeler proletaryasının karşısında emperyalist ülkeler proletaryasının tümü tarafından oluşturulduğunu görebiliyoruz: Güney Afrikalı bir zenci işçinin ücreti bir İngiliz işçisinin ücretinin onda biridir. İki İngiliz işçisinin ücretleri arasındaki orantı ise, bire iki ve azami bire ikibuçuk arasında oynamaktadır. (9) Zaten emperyalist ülkelerdeki ücretlerde az gelişmiş ülkelerdeki ücretler arasındaki bu korkunç farkın ortaya çıkmasına imkan sağlayan da emperyalist sömürüdür. Bu olgu kesinlikle emperyalist ülkelerde proletaryanın bir tabakasının yozlaşmasından -ki bu olgu bir ek olgudur- daha önemlidir.

---

9. Emperyalist ülkelerde ücretler yelpazesi, giderek küçülme eğilimindedir. Ücret farklılıkları bugün elli yıl öncesine göre çok daha azdır.

O halde Lenin tarafından kullanılan «işçi aristokrasisi» kavramına çok dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. İşçi hareketinin tarihi incelendiği takdirde çoğunlukla klasik olarak «işçi aristokrasisi» diye adlandırılan tabakanın komünist hareketin öncülüğünü yapan tabaka olduğu görülür. Almanya'da, 1920'lerin başlarında Alman işçi sınıfının en iyi ücret alan tabakası olan metalürji işçilerinin kazanılmasıyladır ki komünist hareket bir kitle hareketi haline gelebilmiştir. Fransa için de aşağı yukarı aynı şey söylenebilir: 1935'te işçi hareketinin gelişmesi komünistlerin büyük işletmelerde çalışan işçileri kazanmasına bağlı olmuştur ki bu işçiler de en iyi ücret alan işçilerdi (örneğin, Komünist Renault işçileri ve günümüze kadar hâlâ sosyal demokrat kalan kuzeyin tekstil işçileri).

Lenin'in işçi aristokrasisi kavramını mekanik olarak uygulamak yerine, sendika bürokrasisiyle burjuva devletinin birbirlerine bağlı olarak yaşamalarına ilişkin bütünsel Leninist tahlili vurgulamak daha doğru olur.

6. TROÇKİ'NİN SOVYET İŞÇİ DEVLETİNİN YOZLAŞMASINA İLİŞKİN TEORİSİ

Bürokrasi olgusunun kavranması sürecinin altıncı aşaması, Troçki'nin ve Sol Muhalefetin Sovyet işçi devletinin ve kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumunun yozlaşmasına ilişkin teorilerinden oluşmaktadır.

Troçki'nin başlıca katkısı, **işçi örgütlerinin bürokratlaşması teorisini işçi devletlerinin bürokratlaşması teorisine** çok yönlü ve bağlantılı bir biçimde dönüştürmesidir.

a) Troçki, Sovyet devletinin ve Bolşevik Partisinin belli bir bürokratik şekilsizleşmeye uğramasının nesnel

nedenlerini (10) görmekle birlikte, yozlaşmanın, yani bu şekilsizleşmenin «artmasının» kaçınılmaz olmadığını da anlamıştı. Bu yozlaşma, Bolşevik Partisinin bilinçli bir çabasıyla önlenmeliydi ve önlenebilirdi. SSCB tarihinin trajedisi, Bolşevik Partisi yöneticilerinin büyük bir bölümünün belirleyici anlarda bürokrasi olgusu karşısında tam bir kavrayışsızlık içinde kalmış olmasıdır.

Eğer olgu, henüz önleyici tedbirlerin alınabileceği 1922-1923 yıllarında, somut olarak anlaşılabilseydi, SSCB tarihi çok farklı bir yol izleyebilirdi: sanayileşme daha erken ve daha az kayıpla gerçekleşebilir, proletaryanın sayısı daha yüksek olurdu; proletarya ile yoksul köylülük arasındaki ittifak, özel köylü birimlerinden daha üstün bir teknolojiye ve dolayısıyla daha yüksek bir üretkenliğe dayalı üretici kooperatifleri temeline oturtulabilirdi; proleter demokrasisi ilerleyen bir şekilde yayılabilirdi; uluslararası devrim bir dizi ülkede başarıya ulaşabilirdi (İspanya, Çin, Almanya); tarihin akışı değişebilirdi.

Bu değerlendirme gözden kaçırılır ve bütün süreç önceden belirlenmiş ve kaçınılmaz olarak görülürse, Sol Muhalefetin, Stalinizmin yükselişine karşı verdiği mücadele anlaşılamaz. (11)

---

10. Bu nedenler: — Üretici güçlerin az gelişmişliği;
— Proletaryanın entelektüel, kültürel ve sayısal azgelişmişliği;
— Devrimin yalıtılması ve dünya devriminin geri çekilmesi;
— Tüketim mallarının ve emtianın kıtlığı
Elbette bütün bu hususlar broşürün üçüncü kısmında geliştirilecektir.

11. Deutcher ve kimilerinin yeterince kavrayamadıkları bu nokta Sol Muhalefetin mücadelesinin sadece akademik ve platonik karakterde bir mücadele olmadığının anlaşılmasına yardım eder: Deutcher için Muhalefet üyeleri kahramanlardı, ama kaybetmeye mahkum, sadece uzak bir geleceği, elli yıl sonrasının tarihini hazırlamak için çalışan kahramanlardı. Sorun çok daha karmaşıktır ve bu yüzden bu kadar kesin tavır alınamaz.

b) Troçki'nin Sovyet işçi devletinin bürokratlaşması, teorisinin çok önemli bir diğer yönü de onun, sanayileşme, planlama, işçilerin özyönetimi sorunları karşısında aldığı tavırdır.

1920 yıllarında parti içindeki bir eğilimle Bolşevik Partisinin liderliği arasında (o zamanlar partiyi Lenin ve Troçki yönetmekteydi) bir çatışma patlak verdi: bu Şlyapnikov ve Kollontay'ın yönettiği «İşçi Muhalefeti» ile olan çatışmaydı. Bir çok kişi bugün bu eğilimi savunmakta ve bu görüş kabul edilmiş olsaydı bürokratlaşmanın olmayacağını ileri sürmektedir. (12)

Ama bu görüş bütünüyle yanlıştır, ve Troçki'nin o dönemde söyledikleri bugün de geçerlidir: bunu anlamak için sadece Sovyet fabrikalarının 1921'deki durumunu göz önüne getirmek yeter. Dörtte üçü boş ve içinde 1917 devrimini yapan işçilerden sadece küçük bir azınlığın çalıştığı bu fabrikalar, hemen hemen hiçbir şey üretmemekteydiler. Bu iktisadi yıkım durumu, Sovyet işçisine, gitgide güçlenen ve hoşnutsuzluğu artan bir mülk sahibi köylülükle son derece zayıf sanayi adacıkları arasında trampa esa-

12. Gerçekten son zamanlarda bu eğilime çok farklı çevreler tarafından yeniden itibar kazandırılmaya çalışıldığına tanık olduk: bunların başlıcaları şunlardır:

— Kollontay ın 1921'de yazdığı bir metinde gerçek bir kehanet bulan aşırı sol gruplar: «Sosyalizm mi Barbarlık mı».

— Yugoslavlar da bu işçi muhalefetinin savunuculuğunu yaptılar ve Lenin'in demokratik merkeziyetçiliğine karşı mücadelesinde bu mahalefete hak verdiler; bu görüşün Yugoslavya gibi aşırı merkezileşmiş bir siyasi iktidar yapısına sahip bir ülkeden gelmesi en azından şaşırtıcıdır.

— Son olarak ta «pablist» denilen eğilimin bazı üyeleri bu muhalefetin savunuculuğunu yaptılar. Özyönetim, her derde deva evrensel bir ilaç olarak, tek başına bütün sorunları ve özellikle bürokrasiye karşı mücadele sorununu cevaplayan bir ilâç olarak düşünüldüğünde bu durum hiç te şaşırtıcı değildir.

sına dayalı bir meta üretiminin yeniden doğuşuna karşı savaşma olanağı vermiyordu.

Böylesi şartlarda, bürokrasi sorununun çözümünün, iktidarın hâlâ fabrikalarda çalışmakta olan küçük işçi gruplarına verilmesinden ibaret olduğunu sanmak, öz-yönetimi bütün sorunlara karşı mucizevi bir ilaç olarak görmek demektir. Bu aynı zamanda gerçeğin altında yatan sorunun temelini hiç anlamamaktır; işçi sınıfının fabrikalarını yönetebilmesi için ilk önce bu fabrikaların çalışması gerekir; işçi sınıfının devleti yönetebilmesi için ilk önce kendisinin varolması, sayısının yeterince kabarık olması, ve çoğunluğunun işsiz olmaması gerekir. Devlet yönetiminde asgarisinden bir siyasi etkinlik derecesine erişmesi ve bu görevle gerçek anlamda uğraşabilmesi için midesinin dolu olması, ve asgarisinden boş zamanı olması gerekir. Zihninin maddi sıkıntılardan (hiç olmazsa kısmen) kurtulmuş olması gerekir. Bürokratlaşmaya karşı asgari bir mücadelenin olabilmesi için, üretici güçlerin asgari bir düzeye ulaşması ve asgari bir işçi demokrasisi zorunludur. (13)

Troçki, sorunun kurumsal yönü üzerinde hemen hemen hiç durmamış ve işin bu boyutunu biraz da küçümsemiştir; buna karşılık proletaryayı sayıca güçlendirmek, özel birikim eğilimiyle savaşmak, kitlelerin temel gıda ve barınak ihtiyaçlarını karşılamak ve proletaryanın ekonominin ve devletin yönetiminde giderek artan dolaysız bir rol oynamasını sağlayacak yeterli bir işçi demokrasisini geliştirmek için ilk şartın üretimi arttırmak, üretimi mümkün olan en büyük hızla yeniden başlatmak olduğunu çok iyi anlamıştır.

---

13. Yugoslav örneği, sadece fabrika düzeyinde uygulanan biçimsel bir öz-yönetim sisteminin bürokrasi ile mücadelede yetersiz olduğunu göstermektedir.

1921'in sosyal ve ekonomik gerçekliğinde uygulanması mümkün olmayan ve sadece kağıt üzerinde kalmaya mahkum bir öz-yönetim ve işçi denetiminde ısrar etmek, demokratik lafazanlıktan başka birşey değildir.

III. İşçi Devletlerinde Bürokrasi

Bugünkü Doğu Avrupa toplumlarını inceleyen marksistlerin karşılaştığı güçlükler, temeldeki bir sorunu ortaya koyar: kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumlarının tahlilinde kullanılacak olan teorik çerçeve henüz hazır değildir.

Marx'ın sosyalizm hakkındaki fikirlerini biliyoruz; ve sosyalist bir toplumun ne olduğunu kesin çizgileriyle tanımlamak güçse de, ne olmadığını çok iyi biliyoruz: bütün ciddi marksistler sosyalizmin bugün ne Sovyetler Birliği'nde ne de öteki işçi devletlerinde gerçekleşmiş olduğunu görebilir.

Ama bu hiç bir sorunu çözmemektedir, çünkü kapitalist toplumla bütünüyle gelişmiş bir sosyalist toplum arasında, kaçınılmaz karakteri Marx'tan Lenin ve Troçki'ye kadar bütün marksistler tarafından kabul edilmiş olan bir geçiş toplumu yer almaktadır. Tamamlanmış bir geçiş toplumu teorisine sahip olmadığımız ölçüde, işçi devletlerinde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal olgulardan bürokratik yozlaşmanın ürünü olanlarla tarihsel olarak kaçınılmaz olanları birbirlerinden ayırdetmek son derece güçtür.

Bir çok burjuva, sosyal-demokrat ve aşırı solcu ideolog, Sovyetler Birliğinde meta ekonomisi kategorilerinin (para, meta, ticaret) hâlâ yaşamasının bu ülkeyi otomatik olarak kapitalist yaptığı fikrinde birleşmektedirler; çünkü bunlara göre meta ekonomisi sadece kapitalist sistemde varolabilir. Burada çok ciddi bir yanlış anlama söz konusudur, çünkü Marx ve marksistler, bütünüyle gelişmiş sosyalist toplumun meta ekonomisi kategorilerinin kaybolmasıyla belirlendiğini söylemişlerse de, kapitalizmin yıkılışıyla bu kategorilerin derhal ve doğrudan doğruya ortadan kalkacağını hiçbir zaman ileri sürmüş değillerdir. Bugün Sovyetler Birliğinde meta üretiminin varlığı, bu ülkenin kapitalist olduğunu değil, sosyalizmin henüz gerçekleşmediği bir ülke olduğunu gösterir. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecindeki her toplumda, bu toplum ne kadar ilerlemiş olursa olsun, **meta ekonomisi kategorilerinin varlığı kısmen de olsa devam edecektir.** Kapitalizm, **bazı** meta ekonomisi öğelerinin varlığı ile değil, **evrensel** meta üretimi (üretilen herşeyin meta oluşu) ile belirlenir; SSCB'de ise böyle bir durum sözkonusu değildir.

Aynı şekilde, anarşistler de, SSCB'de (bir sınıf mücadelesi aracı olan) devletin varlığının devam etmesine, kapitalizmin ve dolayısıyla sömürünün varlığının devam etmesinin bir işareti olarak bakmaktadırlar. (Lenin **Devlet ve İhtilal**'de bu tezleri ele almıştır). Sorun bütünüyle bir

öncekinin benzeridir; bu ülkelerde devletin varlığının, sınıfların ve sınıflararası mücadelelerin varlığını gösterdiği doğrudur ama, bundan devletin varlığının kapitalizmin varlığı demek olduğu yolunda bir sonuç kesinlikle çıkaramayız; geçiş toplumunda, proletarya diktatörlüğünü temsil ettiği sürece, bu devlet sosyalizmin kuruluşunu sonuna kadar götürebilmek için şarttır.

Bu iki örnek, geçiş toplumları sorunsalının, tekil işçi devletlerinin tarihsel özelliklerinden soyutlanması ve daha genel bir düzeyde incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1. GEÇİŞ TOPLUMLARININ GENEL SORUNSALI

Ekonomik açıdan kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecindeki bir toplum, esas olarak, üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetinin kaldırılması ve büyük üretim araçlarının (sanayi, toprak, bankalar, ulaşım, vs.) kollektifleştirilmesiyle, dış ticaretin devlet tekeline alınmasıyla ve ekonomiye planlamanın girişi ile tanımlanır. Bu durumda, üretimi yöneten, esas olarak değer kanunu değildir artık; ekonomik kaynakları çeşitli üretim sektörleri arasında bölüştüren ana etken, artık pazar kuvvetleri ya da farklı sermayeler arasındaki rekabet değildir.

Bu da, **artık kapitalist olmayan bir üretim tarzıyla burjuva niteliğini koruyan bir bölüşüm tarzı arasında** temelli bir çelişki yaratır. Marx, **Gotha Programının Eleştirisi**'nde, bütün geçiş döneminde hatta sosyalizmin birinci evresinde bile varlığını sürdüren sosyal eşitsizliğin, kapitalist topluma özgü **burjuva bölüşüm ölçülerinin yaşamaya devam etmelerinin ifadesi** olduğunu uzun uzadıya açıklamıştır (bu ölçü ve kurallar: maddi özendiriciler, yüksek parasal

gelir arama, tüketim mallarının bölüşümünde temel bir eşitsizlik, vb.) (14)

Geçiş toplumundaki bu esas çelişki, üretim tarzının üretici güçlerin gelişmesinden ileride olmasına dayanmaktadır; sosyalist üretim tarzının tam serpilmesi için, üretim güçlerinin, meta üretimine özgü bölüşüm ölçülerini gereksizleştirecek bir bolluk aşamasına erişmesi zorunludur. Üretici güçlerin gelişmesi, en ileri kapitalist ülkelerde bile, sosyalizmin zaferi halinde bu bolluğu derhal yaratacak düzeyde değildir.

Bu da demektir ki, geçiş toplumunun tarihsel görevinin çifte bir niteliği vardır: yığınların kendi kendilerini eğitmeleri yoluyla ve bunun yanısıra şiddet yoluyla, toplumun sınıflara bölünmesinin ve para ekonomisinin doğurduğu ideolojik kalıntıları ilerleyen bir şekilde imha etmek; ayni zamanda da üretici güçlerin gelişmesini, bolluğun bütün insanlık için sonuna kadar serpilmesini sağlayacak çok yüksek bir düzeye çıkarmak.

Bu tarihsel dönemin özgül çelişkilerinin ve sorunlarının kaynağı, bu iki görevin eşzamanlı ve yanyana gerçekleştirilmesi zorunluluğudur. Bu durum şu sonuçları doğurmaktadır:

— Meta üretiminin, bir yandan varlığını kısmen sürdürürken, bir yandan da yokolup gitmeye başlaması;

— Toplumun sınıflara bölünmüşlüğünün (köylülük, işçi sınıfı, şehir küçük burjuvazisi), bir yandan varlığını sürdürürken, bir yandan da yokolup gitmeye başlaması;

— Proletaryanın diktatörlüğü altındaki bir devletin, bir yandan varlığını sürdürürken, bir yandan da yokolup

14. Kapitalizm-öncesi ekonomilerde bu bölüşüm normları ya uygulanamamakta yada ancak doğuş halindeki biçimleriyle uygulanabilmektedir. Feodal toplumda bireyin sahip olduğu tüketim malları miktarı sadece parasal gelirine değil, daha çok toplumdaki statüsüne bağlıdır.

gitme sürecine girmesi (bu devletin başlıca görevi, eski hakim sınıfın yeniden ortaya çıkmasını engellemek, ve yeni toplumun kurulmasında hayati bir önem taşıyan sosyalist birikimi sağlayacak olan günlük ekonomik faaliyeti düzenlemektir.) Devletin, sosyal sınıfların ve meta üretiminin yokolup gidiş hızının sadece içteki sosyal mücadelelere bağlı olmadığı, aynı zamanda uluslararası güçler ilişkisine ya da uluslararası sınıf mücadelesine bağlı olduğu açıktır.

Demek ki devletin yokolup gidişi, iktisadi süreçler üzerinde bazı zorlayıcı tedbirler uygulama zorunluluğu ile yanyana varolmaktadır; dolayısıyla da- kabul edilmesi güç olan nokta da buradadır- bazı bürokratik deformasyonlar kaçınılmazdır.

Ancak proletaryanın tümünün, iktidarın ele geçirilişinin hemen ardından, sosyal hayatın bütün alanlarını kolektif bir biçimde yönetebilecek kapasitede olması halinde bu bürokratik deformasyonların kaçınılmaz olmayacağı düşünülebilir. Ne yazık ki durum böyle değildir ve bunu böyle anlamayı reddetmek, sonuçta kapitalizme hakketmediği bir değer biçmek olur: çünkü (geçiş döneminden önce gelen) kapitalizm, işçileri bütün alanlarda yabancılaştırır ve onları 8-9-10 saatlik bir iş gününe mahkum ederek (iş yerine gidip-gelme süresi dahil) bir bütün olarak toplumun yönetimini derhal ve doğrudan doğruya üstlenebilmelerini sağlayacak bir sistemli kültürel gelişmeden yoksun bırakır. İş günü büyük ölçüde kısalmadığı sürece, toplumun üreticiler tarafından bütünsel yönetiminin en temel maddi şartları yoktur, ve dolayısıyla temsili iktidar biçimleri kaçınılmazdır ki, bu da bürokratik eğilimler getirir. Geçiş toplumunun ihtiyaç duyduğu şey, hem sosyal gerilmileri azaltacak hem de eski toplumdan miras kalan bütün olumsuz öğelerin derece derece ve ilerleyen bir

biçimde yokolup gidişine imkan sağlayacak bir ideal üretici güçler gelişme temposunu bulmaktır.

Böylece bürokratik şekilsizleşmeye veya yozlaşmaya uğramış işçi devletlerindeki durumun tahlili sorunu artık daha farklı biçimde ortaya konulabilir; Stalinizme hayat veren özel tarihsel şart ve durumlardan bağımsız olarak ele alındığında çarpıcı olan şey, Sovyetler Birliğinde elli yıllık gelişmeden sonra hiç bir yokolup gidiş olgusunun ortaya çıkmamış olmasıdır; geçmişten arta kalan bütün kaçınılmaz olgular yokolup gitmek şöyle dursun, tersine ilerleyen bir biçimde pekişme eğilimindedirler.

— Devlet güçlenmekte ve toplumsal hayatın her alanında egemenliğini sürdürmektedir.

— Kısmi meta üretimi ve toplumsal eşitsizlik yerleşmekte veya kuvvetlenmektedir;

— Bürokratik deformasyon, yerleşmekte, kurumlaşmakta ve işçi sınıfının toptan politik mülksüzleştirilmesiyle (çalışanlar kitlesi, devlet yönetiminden ve hatta ekonominin yönetiminden bile uzaklaştırılmaktadırlar) sonuçlanmaktadır.

Eğer sorun bu açıdan ele alındığı takdirde, Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik yozlaşma sorununun, tarihsel kökenlerinin, gelişiminin ve iç mantığının, yapısal bir incelenmesine geçilebilecektir.

2. İŞÇİ DEVLETLERİNDE BÜROKRATİK YOZLAŞMANIN KÖKENLERİ

Yukarda da değinildiği gibi, geçiş toplumunda bürokratik deformasyonların kaçınılmaz karakteri, son tahlilde iki temel tarihsel etkenle bağlantılıdır:

— Üretici güçlerin yetersiz gelişme düzeyi;

— Kapitalist kalıntılar.

Şimdi de, kaçınılmaz olan bu iki etkene Stalinist yozlaşmanın kaynağında yatan iki etken daha eklemeliyiz.

a) Kapitalizmin yıkıldığı ülkelerde, üretim güçlerinin düzeyi, sosyalizme geçişte gerekli olan bolluğun hızla gerçekleşmesini sağlamak için yetersiz olmakla kalmıyordu; bu düzey kapitalist sanayi ülkelerindeki üretici güçler düzeyinin de bir hayli altındaydı. O halde geçiş toplumu sadece sosyalist birikimin görevlerini değil aynı zamanda da ilkel birikimin ve ilk başta sanayileşmenin görevlerini yerine getirmeliydi. (15)

Marx ve marksistler, gelişmiş ülkeler bütün bir tarihsel dönem boyunca kapitalist kalırken devrimin geri kalmış bir ülkede gerçekleşebileceğini önceden görememişlerdi. Oysa gerçekte gelişimin tam bu doğrultuda olması, son elli yılın tarihinde bütün bir dizi felakete yol açmıştır.

b) İlk sosyalist devrim geri bir ülkede zafere ulaştı; sanayi bakımından ilerlemiş ve kapitalizmin varlığını sürdürdüğü ülkelerle çepeçevre sarılı geri bir ülkede; oysa 1917'den önce bütün marksistler sosyalist devrimin, bütün dünyada derhal zafere ulaşmasa bile en ileri ülkelerden başlayacağını düşünmüşlerdi; bu durumda sosyalist dünyanın dışında kalanlar, gerek bir askeri saldırı yoluyla gerekse daha yüksek bir gelişme düzeyi ile sosyalist yurttaşları büyüleme yoluyla, yeni toplumsal düzeni etkileme şansına sahip olamayacaklardı.

Oysa sosyalist devrimin geri bir ülkdeki tecrit olmuş zaferinin iki olumsuz sonucu oldu:

— Savunma ve emperyalist bir saldırıya karşı silahlanma için milli gelirin önemli bir kısmının israfı, ve

— Komşu kapitalist ülkelerdeki üstün hayat seviyesi-

---

15. Bu Preobrajensky'nin «ilkel sosyalist birikim» diye adlandırdığı şeydir.

nin nüfusun önemli kesimleri üzerindeki çekicilik etkisi.

Marksistlerin bir geçiş toplumunda «normal» saydıkları ve önceden görebildikleri etkenlere eklenen bu iki «beklenmedik» etken, bürokratik yozlaşmanın kaynağında yatmaktadır.

Bu, Sovyetler Birliği'nde Ekim'den sonraki gelişmelerin temel tarihsel açıklamasını teşkil etmektedir; elbette 1919'dan 1923'e kadar hiç bir Bolşevik parti yöneticisi bu evrimi önceden görememişti. Bununla birlikte, Troçki ve özellikle Lenin, ve hayatlarının çeşitli anlarında başka liderler, sosyalist devrimin geri bir ülkede tecrit olmasının marksist teorinin önceden göremediği bir dizi ek tehlike getireceğini kavramışlardı.

Demek ki, Sovyet bürokrasisinin iktidarının tarihsel doğuşu, ne hainee bir komplo, ne de belli bir sosyo-ekonomik yapının otomatik sonucu olarak görülebilir (16). Bu iki kutbun arasındaki bağlantıyı kuran **dolayım,** 1920 yıllarında, Sovyet proletaryasının giderek büyüyen siyasi pasifliğidir. Sovyet proletaryasının 1917-1919 dönemindeki yoğun siyasi ve ekonomik etkinlik durumundan 10-15 yıl sonra tam bir siyasi mülksüzleşmeye nasıl geçtiğini açıklayan da işte bu belirleyici dolayımdır. Bu siyasi pasiflik bir dizi tarihsel etkenle belirlenmiştir:

— İşçilerin öncü kesiminin önemli bir bölümünün iç savaş sırasında fiziksel yokoluşu;

---

16. Öznel bir açıdan, bu dramın aktörleri büyük ölçüde ciddi ve bilinçsizdiler: Troçki'nin bir vakitler söylediği gibi, eğer birisi 1920'lerin Stalin'ine, kendisinin her türlü proleter iktidarını ortadan kaldıracağını ve Bolşevik partisini ve Komünist Enternasyonal'i imha edeceğini ispat edebilseydi, hatalı olmakla birlikte ciddi bir devrimci olan Stalin'in derhal intihar edeceği varsayılabilir. Ayni şey, Lenin'in ölümünden sonra Sol Muhalefetin önerilerini reddederek Stalin'le birleşen ve böylelikle daha sonra olanlara yol açan diğer parti yöneticileri için de geçerlidir.

— Dünya devriminin başarısızlığa uğramasının ardından gelen hayal kırıklığı;

— Genelleşmiş açlık ve sefalet;

— Proletaryanın siyasi etkinliğini kolaylaştıran kurumsal yapıların zayıflaması.

Lenin hayatının son yıllarında tehlikeyi görmüş ve bunlarla mücadeleye başlamıştı. Troçki ve Sol Muhalefet de, 1923'ten itibaren, mucizevi bir çözüm yolu düşlemeksizin, Sovyet proletaryasının siyasi etkinliğini yeniden kazanmasını nesnel ve öznel olarak kolaylaştıracak bir iktisadi ve uluslararası politika izlemek gerektiğini belirtmişlerdir. Bu önerilerin hedefi, üretici güçlerin daha gelişmiş olduğu bir durumda, Sovyet sisteminin gerçekten çalıştığı, ve işletmelerin etkili bir biçimde proletarya tarafından yönetildiği, devrimin ilk yıllarında mevcut olanla mukayese edilebilir bir ortam yaratmaktı.

Sol muhalefetin, o dönemdeki durumun marksist tahlili üzerine oturtulan bu stratejisi, bir bürokratik diktatörlüğün tehlikelerini (Lenin bunu 1920'den itibaren anlamıştı) hesaba katmaktaydı. Siyasi açıdan eğitilmiş ve sınanmış olan Bolşevik partisi kadrolarının çoğunluğunun bu önerilerin doğruluğunu anlamamış olmaları trajiktir. Ne yazık ki işçi hareketi tarihinde bu tür büyük ideolojik çöküşlere oldukça sık raslanmaktadır. (17) Evet, Bolşevik,

---

17. Bu olguyla ilgili olarak bir çok tarihsel benzetme mevcuttur; işçi hareketinin birdenbire tamamen yeni ve beklenmedik sorunlarla karşılaştığı anlarda, hareketin en iyi kadrolarının önemli bir bölümü, sorunu derhal kavrayamamaktadır:

— 1914 - 1918 emperyalist savaşının gerçek tabiatının ve sosyal demokrasinin ihanetinin derin nedenlerinin anlaşılmaması. Bu kavrayışsızlık birkaç yıl sonra Komünist partileri kuracak olan sosyalist kadroların bir kısmında bile birkaç yıl devam etmiştir.

— Çin devriminin tarihsel anlamının ve sömürge devrimlerinin önemiyle belirlenen yeni bir tarihsel dönemin açılışının anlaşılmaması.

Partisi liderlerinin çoğu, 1923 ile 1936 arasında bürokratik nüfuzun korkunç karakterini nihayet anlamışlardır; sorun, onların **bunu aynı anda ve zamanında kavrayamamış olmalarındadır.** Yozlaşma sürecinin kesintisiz bir biçimde akışına imkan veren olgu, onların tehlikenin farkına zamanında varamamış ve katıldıkları fraksiyon mücadelelerinin tarihsel anlamını kavrayamamış olmalarıdır.

Bununla birlikte salt bu açıklamayla yetinmek öznelliğe düşmek olur. Aynı zamanda, bu trajik anlayışsızlığın **tarihsel nedenlerini** de aramak gerekir: Bolşevik partisi aygıtı, bir bürokratik sosyal tabakanın iktidarı alışının bilinçsiz aracı haline gelmişti, **çünkü bizzat kendisi bürokratlaşmaya başlamıştı.** Devlet aygıtıyla bütünleşmiş olan ve geniş ölçüde kendisini onunla özdeşleştiren parti aygıtı daha o zamandan bürokratik yozlaşmanın ilk evrelerini geçirmişti; dolayısıyla kendisinin de önemli ölçüde katıldığı bir sürece karşı mücadele etmesi, gerek ideolojik gerekse maddi çıkarlarına ters düşüyordu.

Suvarin'den Deutscher'e kadar bir dizi tahlilcinin yaptığı gibi, Stalin'in zaferinin tarihsel kaçınılmazlığı ve Troçki'nin taktik hataları üzerine uzun uzadıya kafa yorulabilir. (18) Ama asıl önemli olan **Bolşevik Partisinin bir dizi kurumsal hatasının, devlet ve parti aygıtlarının özdeşleşmesini ve her iki aygıtın da bürokratlaşmasını kolaylaştırmış** olmasıdır ki, bu da partinin bürokratlaşmaya karşı fren rolü oynamaya sosyolojik açıdan elverişsiz hale gelmesine yol açmaktaydı. Söz konusu hatalar şunlardır:

---

18. Genellikle bu tür tahliller yapan arkadaşlar tamamen çelişik iki tezi ayni anda kanıtlamak istemektedirler:

— Bir yandan Troçki'nin taktik hatalarının Stalin'in zaferine yol açtığını,

— Bir yandan da Stalin'in zaferinin kaçınılmaz olduğunu, çünkü o dönemin Rusya'sının nesnel şartlarına uygun olduğunu.

Bu, özellikle, her iki tezin sürekli bir biçimde içiçe girdiği I. Deutcher'de çok açıktır.

a) Bolşevik partisinde fraksiyonların yasaklanması,

Bolşevik Partisinde fraksiyonlar yasaklandığı andan itibaren parti içi demokrasi ayakta tutulamazdı: gerçekten de eğer tartışma özgürlüğü varsa eğilimlerin oluşması kaçınılmazdır; bu eğilimlerin fraksiyon haline gelmeleri de, hele bir bürokratlaşma başlangıcı varsa, kaçınılmazdır çünkü görüş ayrılıkları sistemleşmekte ve genelleşmektedir.

b) Tek parti ilkesinin yerleşmesi,

Genellikle yaygınlaşmış olan bir kanının aksine tek parti ilkesi ne Lenin'in herhangi bir yazısında ne de Sovyet devletinin anayasasında bulunmamaktadır: 1921'e kadar bir çok parti (Sol Menşevik, Sosyalist-devrimci, Anarşist) silah elde karşı-devrime katılmadıkları ölçüde legal varlıklarını sürdürmüşlerdi; bazı sovyetler başka partilerce yönetilmekteydi (örneğin Moskova kauçuk fabrikası Menşeviklerin yönetimindeydi); başka sovyetlerde de çeşitli partileri temsil eden ayrı listelerde seçimler yapılmıştı. Ne var ki, 1921'den itibaren, tek parti ilkesinin kanunlaşmamış olmasına rağmen pratikte bu ilke bir kural haline geldi. Bolşevik fraksiyonların yasaklanması, kendi mantığı gereğince, Sovyet işçi sınıfı hareketi içindeki öteki eğilimlerin de ortadan kaldırılması sonucunu verdi. Lenin'in yazılarında tek parti ilkesine hiç rastlanmaması gerçeği, Stalinist ideoloji tarafından el çabukluğuyla ortadan kaldırılmış ve bütünüyle unutturulmuştur; Lenin'in bütün söylediği bir **Bolşevik partisi olmaksızın** proletarya diktatörlüğünün imkansız olacağıdır; buysa tamamen farklı birşeydir.

Bolşevik partisinin hatası, iç savaşın bitmesine ve toplumsal gerilimlerin azalmasına rağmen, N.E.P'in ve onun getireceği tehlikelerin yaklaşmasıyla siyasi baskı ve merkezileşmeyi arttırmak gerektiğini sanmasıydı. Başka partilere konulan yasaklama, bu partilerin burjuvazi veya köylülük tarafından yeni sosyal düzeni yıkmak amacıyla

kullanılacağı kuşkusuna dayanmaktaydı. Oysa tarih, kapitalizmin yeniden kurulması tehlikesine karşı gerek ideolojik gerekse sosyolojik açıdan en etkili mücadele yolunun **proletaryanın siyasi faaliyetinin sürdürülmesi** olduğunu kanıtlamaktadır; bu nedenle, **Sovyet proletaryasını yeniden politikleşmeye itecek şartları yaratmak** zorunluydu, oysa proleter demokrasisinin ortadan kaldırılması tam tersine bu yeniden politikleşmeye karşı güçlü bir engel yaratmış ve Lenin'in herşeyden çok kaçınmak istediği bürokratlaşmayı kolaylaştırmıştı.

c) Üçüncü kurumsal hata, belki de en ciddisi, **Sovyet rejimi, kollektif mülkiyet ve ilkel sosyalist birikimin gerekliliği** (yani, ekonominin özel kesimiyle rekabet gereği) **arasındaki organik bağların anlaşılmaması** (19) oldu. Bolşevik partisi, işçi devleti ile özel sektör (küçük köylüler ve tüccarlar) arasındaki bu rekabeti, daha yüksek ekonomik verimlilikleri sayesinde devlet işletmelerinin kazanacağına inanıyordu. Bu düşüncenin sonucunda, devlet işletmelerinde bireysel üretkenliğe büyük bir önem verildi; bu da işletmelerin yönetiminin yüksek düzeyde bir merkezleşmesini gerektirmekteydi; nitekim «yedinonaçalni», yani işletmenin birtek kişi tarafından yönetilmesi ilkesi getirildi.

Lenin ve Bolşevik partisi bu ilkeyi getirirken bile içinde taşıdığı ciddi bürokratlaşma tehlikelerinin bilincindey-

---

19. Bu hatanın kaynağı, birikim ihtiyacı ile üreticilerin tüketiciler olarak korunması zorunluluğu arasındaki işlevsel karşıtlıktır. «Pazar ekonomisinin» çerçevesi içinde, bir işletme demokratik bir biçimde öz-yönetime tabi olsa bile, üreticilerin dolaysız ekonomik çıkarları sosyalist bir ekonominin çıkarlarına ters düşebilir; Yugoslavya'da **demokratik olarak** seçilmiş işçi konseylerinin bir fabrika personelinin % 25'inin işten atılmasını, geri kalan işçilerin ücretlerinin yükseltilmesi gerekçesiyle ileri sürdükleri görülmüştür; demek ki proletaryanın bir sınıf olarak toplu çıkarlarıyla tekil işçi gruplarının çıkarları arasında otomatik bir çakışma yoktur.

diler; Bu tehlikelere, bürokratlaşmanın belli bir düzeyi aşmasını engelleyecek olan bazı tedbirler getirerek karşı koymaya çalıştılar:

— Büyük bir sendikal özerklik;

— Fabrikaların içinde «troyka» sistemi: bu sistem fabrika müdürünün yetkilerinin, parti ve sendikanın denetimi tarafından kesin çizgilerle sınırlandırılmasını getirmekteydi (ama bu denetim çoğu kez parti sekreterinin ve sendika sekreterinin denetimine dönüşmekteydi);

— Fabrika müdürünün yetkilerini kötüye kullanmasını engellemek için son derece ileri bir iş kanunu; 1920 yıllarında Sovyetler Birliği'ndeki iş kanunu tam anlamıyla örnek bir kanundu; işçiler müdür tarafından işten atılamamaktaydılar; zorla fazla mesai yaptırılamazdı vs.

Lenin'in ve Bolşevik partisinin göremediği, bütün bu tedbirlerin, son tahlilde merkezi iktidarın durumuna bağlı olmasıydı: Bürokrasi, **devleti ve partiyi git gide daha fazla kontrolü altına aldığı ölçüde,** bürokrasinin gittikçe çığırından çıkan iktidarına karşı bu tedbirleri korumak için işçilerin sürdürdüğü zaten çok pasif olan mücadele gittikçe daha zorlaşacaktı.

Gerçekten de, Stalin 1927'den sonra Sovyet proletaryasının önemli bir kollektif direnciyle karşılaşmaksızın bu tedbirleri ortadan kaldırdı. İlk önce «troyka»nın yerine fabrika müdürünün mutlak yetkisini getirmekle işe başladı; sonra sendikaların özerkliğini kaldırdı. Son olarak da, parça başı çalışmanın, fazla mesainin, Stakhanovizmin (*) ve iş gücünün her türlü aşırı ölçüde kullanılmasının getirilmesi ile iş kanunun önemli bir kısmını feshetti.

Eğer Bolşevik partisi, sorunu zamanında, 1920'lerin başında kavramış olsaydı, parti içinde fraksyonların var-

(*) Stakhanovizm SSCB'de iş verimliliğinin artırılması için girişilen geniş propaganda hareketidir. — Çn.

lığına ve başka Sovyet partilerinin varlığına izin verse ve işletmelerde bazı öz-yönetim biçimlerini zamanında sistemleştirseydi bürokratlaşmaya karşı gösterilen direniş çok daha büyük ve etkili olurdu.

Hiç kuşkusuz bu tarihsel etkenler Troçki'nin ve Sol Muhalefet'in taktik hatalarından çok daha önemli rol oynamışlardır. Ama, iktisadi politikada ve uluslararası politikada doğru yönelişlerin gerçekleşmemesi yüzünden **işçilerin pasifliği devam ettiği takdirde,** iki temel etkenin- Sovyet demokrasisi ve işçilerin öz-yönetimi- varlığı bile uzun dönemde bürokrasinin zaferini engelleyemezdi.

Ancak bu kurumsal reformların, daha hızlı bir sanayileşme, tarımda köylülerin isteği ile ve adım adım kollektifleşme ve devrimin Çin ve Almanya'da zafere ulaşmasını sağlayacak bir uluslararası politika ile çakışması, bürokrasinin zaferini etkili ve kalıcı bir biçimde engelleyebilirdi; çünkü bu takdirde bürokratlaşmanın nesnel nedenleri adamakıllı silikleşecekti.

O zaman tarihin evrimi çok farklı olurdu: Bolşevik partisinin içinde demokrasinin yerleşmesi, çok partili Sovyet sisteminin sürdürülmesi, ekonominin işçilerce yönetiminin kurumlaşması ve güçlenmesi mümkün olurdu. Planlı ekonominin temel doğrultusu, bir avuç bürokrat tarafından değil gerçekten işçi olan delegelerden kurulu bir İşçi Konseyleri kongresi tarafından saptanabilirdi. (20)

Bu kısa tarihsel incelemenin sonucu şudur: bir işçi devletinde, özellikle geri bir işçi devletinde, kaçınılmaz bü-

20. Yugoslavya örneği bu noktanın tamamen tayin edici olduğunu göstermiştir. Bu ülkede işçi konseylerinin, son tahlilde üretim çalışmasıyla hiç bir gerçek bağı kalmayan aynı kişilerden oluşma yönünde **kendiliğinden** bir eğilimleri vardır. Bürokrasiye karşı mücadele, önemli ölçüde, ulusal kongrelere ücretleri kalifiye bir işçininkini geçmeyen kişilerin kabul edilmesi ilkesinin korunmasını gerektirmektedir.

rokratik deformasyon eğilimi veri olarak ele alınırsa, bu eğilimin bürokratik yozlaşmaya dönüşmesi ancak üç etkenin bileşimi ile engellenebilir:

Her alanda proletaryanın ağırlığının ve «öz-etkinliği»nin artmasına izin veren ve proletaryayla diğer sosyal oluşumlar arasındaki güç ilişkisini düzelten,

— devlet kurumları (proleter demokrasisi);

— iktisadi politika (proletaryanın sosyo-ekonomik ağırlığının arttırılması),

— uluslararası politika (sosyalist devrimin yayılması).

3. İŞÇİ DEVLETLERİNDE BÜROKRASİNİN TABİATI

Belli tarihsel koşullarda, eğer güçler ilişkisi proletarya için çok elverişsizse, onun kaçınılmaz bir uru olan bürokrasi, geniş, hatta görünüşte hemen hemen tam, bir özerkliğe erişir. **Ama bu özerklik hiçbir zaman tam olamaz:** bürokrasi hiçbir zaman **nitelik olarak geçiş döneminde kinden farklı bir üretim tarzı yaratmak üzere** kendisine hayat veren üretim tarzından tamamen kopamaz. Bürokrasinin özerkliği, bir ur gibi içine yerleşmiş bulunduğu üretim tarzı ve sistemi ile sınırlıdır. Aldığı kararların bir çoğu, ayrıcalıklı bir sosyal tabaka olarak kendi çıkarları tarafından değil kendisinin de içine yerleşmiş olduğu üretim tarzının ve tarihsel şartların gerekleri tarafından belirlenir. (21) Bir ayrıcalıklı sosyal ta-

21. Bürokrasinin işlediği bütün korkunç hataları kendi ayrıcalıklı toplumsal tabaka çıkarlarının korunmasına bağlamak istemek yanlıştır. Açıktır ki küçük tarımsal mülkiyeti ortadan kaldırmak için bir şiddet politikası uygulayarak tarımsal üretimi 25 yıl boyunca azaltmak Stalin'in ve Sovyet bürokrasisinin yararına değildi. Başka şartlarda, örneğin Yugoslavya'da, bürokrasi köylülüğe karşı pekâlâ şiddetsiz bir tavır takınabilmektedir.

baka olarak bürokrasinin kendine özgü çıkarlarını bazı tarihsel şartlarda alabildiği saf konjonktürel kararlardan ayırmak ve bu konuda çok dikkatli davranmak her zaman gereklidir. (22)

Troçki, uzunca bir süre, bürokrasinin genel politikasını, **bürokratik merkezcilik** (*) kavramıyla tanımlamıştır: sosyal tabiatından ötürü bürokrasi bir aşırı uçtan diğerine geçme eğilimindedir; (23) bu merkezciliğin iç mantığı, uzun vadede ancak bu konjonktürel dalgalanmaların bütünsel bir tahliliyle anlaşılabilir.

Uzun vadede bürokratik yönetimin toplumsal içeriği

---

22. Bu noktada, bürokrasinin temel karakteristiklerinden birinin ağır sanayiin önceliği olduğunu söyleyen Polonyalı Kuron ve Modzelewesky arkadaşların teorik bir hatasını da su yüzüne çıkarmak gerekir. Bu, bürokratik yönetimin tarihinin sadece özel bir anıdır; Sovyetler Birliğinde aşılmış görünen bir an. Bu yargı tehlikeli olabilir çünkü, ağır sanayiin önceliği dogmasının terkedilmesinin -bugün SSCB'nde olduğu gibi- bürokrasinin yokoluşunu getirdiğini düşünmeye itebilir: oysa aksine Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin güçlendiği görülmektedir.

23. Bürokrasiyi sağcı akımla ve köylülere taviz vermeyle tanımlayan bir çok kimse 1928'deki keskin dönüş ve Kulakların şiddetle ortadan kaldırılması karşısında tamamen şaşkına dönmüştür.

Bürokrasiyi polisiye bir diktatörlük ve temerküz kamplarıyla tanımlayan başkaları da, 1956'daki dönüşü açıklamaktan aciz kalmışlardır.

(χ) Merkezcilik, Troçki'nin, sol hareket içinde, işçi bürokrasisi ve işçi aristokrasisinin tavrı olan reformizm ile, işçi sınıfının tarihsel çıkarlarını temsil eden Marksizm arasında kalan eğilimleri tanımlamak için kullandığı terim. Troçki'ye göre, merkezciliğin bağımsız bir sosyal tabanı olmadığı için, böyle bir hareket, kökenlerine, iç dinamiğine ve olayların baskısı ile aldığı yöne göre değerlendirilmelidir. 1935'e kadar Troçki Stalinizmi bu olgunun belirli bir türü olarak görmüştür: Bürokratik merkezcilik. Ancak, bu tarihten sonra bu terimin Sovyet bürokrasisinin geçirdiği oluşumları anlatmaya yeterli olmadığını düşünmeye başlamıştır. (Çn.)

iki çelişik eğilimle belirlenmektedir; bu iki eğilimin birbirleriyle kaynaşması da Troçki'nin **bürokrasinin ikili tabiatı** diye adlandırdığı durumu teşkil etmektedir:

a) Bu ikili tabiatın bir yönü, bürokrasinin, **kapitalist olmayan ve tarihsel olarak kapitalizmin köklü bir biçimde karşıtı olan bir üretim tarzına ve topluma bağlılığıdır.** Sovyetler Birliğindeki cebrî kollektifleştirmeyi, Nazizme karşı zorlu direniş ve Kızıl Ordu'nun işgal ettiği bütün ülkelerde kapitalizmin imhasını bu olgu açıklamaktadır. (24)

Bürokrasinin ikili karakterinin bu birinci yönü, nesnel olarak, **ayrıcalıklarının, eski egemen sınıfların toplumsal anlamda imha edilmesinden sonra, kapitalist olmayan bir üretim tarzı çerçevesinde** doğup gelişmiş olmasına ve özel mülkiyetin varlığıyla uyuşamamasına dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin yeniden kurulması (ki bu, «geriye doğru barışçı yollar»ın mümkünlüğüne inanmayanlar için, ancak şiddetli bir sınıf savaşının başlaması ve karşı devrim tarafından kazanılmasıyla mümkündür) bazı bürokratların fabrikalara sahip olmalarına imkan sağlayabilirdi, ama bu, onların **bürokratlar olarak varlıklarına sonvererek** kapitalistler haline gelmelerine yol açar ve sosyal davranışlarının tamamen farklı olmasını getirirdi. Bürokratik kastın iktisadi tavrı, rekabet, azami kar veya sermaye

24. SSCB'ni bir işçi devleti, «halk demokrasileri»ni ise kapitalist devletler olarak tanımlayan teoriler çağdaş tarihe tamamen anlaşılmaz bir bakış getirmektedirler: Çekoslovakya'daki üretim tarzının nitelik bakımından Sovyetler Birliği'ndekinden farklı ve kapitalist ülkelerdekinin aynı olduğunu savunmak akla uygun mudur? Yine ayın şekilde, Doğu Alman ekonomisi nitelik bakımından SSCB'ninkinden farklı ve Batı Almanya'daki sosyal yapının aynısına mı sahiptir?

birikimi kanunlarıyla değil, geçiş toplumundaki rolüne ilişkin çok başka güdülerle belirlenmektedir. (25)

b) Bürokrasinin sosyal davranışının ikinci etkeni de onun **temel sosyal tutuculuğudur:** bu tutuculuk bürokrasinin **uluslararası ölçekte statuko'yu korumak ve dünya devriminin yayılmasını frenlemek ya da ona karşı koymak isteğiyle** belirlenmektedir.

Gerçekten **dünya devriminin yayılması, işçi devletlerinde, bürokrasinin proletaryanın iktisadi ve siyasi iktidarını tarihsel gaspedişinin sonu** demektir: proletaryanın uluslararası ölçekte yeniden politikleşmesi ve yeniden etkinleşmesi, bürokratik hegemonyanın ayakta kalmasını imkansız kılmaktadır.

Bürokratik merkezcilik **bu iki çelişik etkenin sürekli bileşimi ile belirlenmektedir:** işçi devletlerinde kapitalist olmayan üretim tarzının korunması ve aynı zamanda da dünya devriminin gelişmesinin engellenmek istenmesi.

Bu temel tutuculuk en dar anlamıyla yorumlanmamalıdır; kendini tehdit etmeyen şartlarda, yani proletaryanın yeniden siyasi etkinlik kazanmadığı şartlarda, bürokrasi, ayrıcalıklarını ve iktidarını başka ülkelere yayabilmek için kendi sınırlarını aşmaktan çekinmez: İkinci Dünya Savaşından sonra bir takım ülkelerde, ama sadece Kızıl Ordu'nun, dünya ölçeğinde bir politik devrimi başlatacak bir iş-

25. Marx'a göre, kapitalist rekabetin tamamiyle ortadan kalkması anlamında, «devlet kapitalizmi» kavramı anlaşılmaz birşeydir. Kapitalizm sadece birbirlerini çekmeleri ve itmeleriyle belirlenen, ayrı, farklılaşmış sermayelerle birlikte varolabilir. Rekabetin tamamen ortadan kalkması, artık bütün zorunlu karakterini kaybetmiş olan birikimin devamının anlaşılmasına imkan vermez.

çi yükselişini engelleyebileceği yerlerde, olan budur. (26)

4. İŞÇİ DEVLETLERİNDE BİR POLİTİK DEVRİMİN GEREKLİLİĞİ

Bürokrasinin tabiatının bu çelişkili karakterinden çıkan devrim stratejisi nedir?

Bürokrasi, çıkarlarının ve ayrıcalıklarının bilincinde olan bu sosyal tabaka, güçler dengesini sürekli olarak kendi aleyhine değiştirecek ve egemenliğinin şartlarını git gide daha zorlaştıracak olan bir nesnel gelişimin (üretici güçlerin gelişmesi ve dünya proletaryasının kültürel ve sayısal bakımdan güçlenmesi) baskısıyla bu çıkar ve ayrıcalıklarını terketmeyecektir.

Sadece bir politik devrim bürokrasinin iktidarını proletaryanın lehine devirebilir, Bu, ille de devrim uzun ve kanlı olacaktır demek değildir: iki tarihsel örnek (16-17 haziran 1953, Demokratik Alman Cumhuriyeti, 23 Ekim 4 Kasım 1956 Macaristan) bir politik devrim süreci başladığında ve işçi sınıfı, fabrikaların işgali ve işçi konseylerinin kurulması vs. ile artan ölçüde seferber olduğunda, mahalli bürokrasinin bütünüyle silinip gittiğini göstermiştir. Bu

---

26. Stalinistler devrimin Fransa, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya gibi ülkelere yayılmayışının doğru bir hareket olduğunu söylerken, ABD bir dünya savaşı başlatır korkusuyla, Yalta'da somutlaşan iki blokun bölünüşüne saygı göstermenin gerekliliğine dayanmaktadırlar.

Bu doğrulama kendiliğinden çürümektedir; bir çok yerde devrim bu bölünüşe saygı göstermemiştir: Yugoslavya'da Çin'de, Küba'da. Dünya devriminin bu yayılışları ciddi uulslararası bunalımlar yaratmıştır ama bunların sonucu olarak dünya savaşı patlak vermemiştir ve emperyalizm «oldu bittiyi» kabul etmek zorunda kalmıştır.

örneklerde, sadece dış askeri müdahele devrimi durdurabilmişti. SSCB'nde elbette bu rolü oynayabilecek dış bir etken olamaz.

O halde politik devrimin gerçekleşme biçimleriyle ilgili olarak yeterince iyimser olabiliriz. Zaten bürokrasi, çıkarlarını savunurken hangi sosyal tabana başvuracaktır? Kim, uzun süre onun yanında proletaryaya karşı savaşmayı kabul edecektir?

Bürokrasinin bu zayıflığı zaten sosyal devrimden farklı olan politik devrim kavramıyla anlatılmak istenenin bir işaretidir:

— Bir sosyal devrimde üretim tarzı değişir ve iktidar bir sosyal sınıftan bir diğerine geçer;

— Bir politik devrimde, üretim tarzı temel olarak değişmez ve iktidar bir sosyal tabakadan aynı sınıfın bir başka tabakasına geçer. (27)

İşçi devletlerinde politik devrim, varolan üretim tarzına yeni bir içerik kazandırılması sonucunu verecektir: üretimin bürokratlaşmış yönetimi, proleter demokrasisiyle bağdaşmamaktadır.

Ama Sovyet ekonomisinin temel çerçevesi değişmeyecektir: üretim araçlarının kollektif mülkiyeti, planlama, bazı pazar mekanizmalarının kalıntıları, varlıklarını sürdüreceklerdir. Proletaryanın iktidarı kullanmasıyla bu araçlar uygulamada farklı bir içerik kazanacaklardır, ama baş-

27. Marx politik devrimlere örnek olarak Fransa'daki 1830 ve 1848 devrimlerini getirmektedir; bu devrimlerde iktidar burjuvazinin içinde birçok tabaka arasında el değiştirmiştir: finans burjuvazisi, banka burjuvazisi, sanayi burjuvazisi. 1848 şubat devrimi sırasında büyük şehirlerin sanayi burjuvazisi iktidarı banka burjuvazisinin elinden çekip alabilmek için silah elde çarpışmak zorunda kalmıştır. Yine de bu devrim, iktidarın geçici olarak burjuvaziden proletaryanın eline geçişini gören Paris Komünü'nden çok farklı bir tabiattadır.

ka araçlarla değiştirilmek üzere imha edilmeyeceklerdir; devletin biçimi de allak bullak olacaktır ama, temel sosyal tabiatı değişmeden kalacaktır. (28)

5. BÜROKRASİ BİR SOSYAL TABAKA MI SINIF MI?

Bürokrasinin iktidarının bir sosyal devrimle değil bir politik devrimle yıkılmasının gerekliliği, onun üretim sürecinde kendine özgü işlevleri ve kökleri olan bir sosyal sınıf değil, proletaryanın içinden gelişen bir sosyal tabaka veya kast olarak tanımlanmasından çıkmaktadır.

Bürokrasinin bir sosyal sınıf olarak değil sosyal tabaka olarak tanımlanması basit bir kelime oyunu değildir, bu tanım, uluslararası işçi sınıfı hareketi için doğru stratejinin saptanmasında belirleyici bir öneme sahiptir.

Bu sosyal tabakanın tabiatı ile ilgili olarak ortaya çıkan kafa karışıklıkları, işçi devletlerinde bürokrasinin davranışlarının bazı dışsal özelliklerinin bir sosyal sınıfınkilere çok yakın olmasıyla kısmen açıklanabilir; örneğin, iktidar tekeli, ideolojik ve maddi ayrıcalıklar ,elde edilmiş ve savunulacak üstünlüklerin kollektif olarak bilincine varılmış olması, vs. (29)

---

28. Devletin tabiatının tanımı, son tahlilde, yalnız ve yalnız belirli bir üretim tarzıyla olan ilişkisine bağlıdır. 1945'te Almanya'da faşizmden burjuva demokrasisine geçiş üretim tarzında bir değişikliğe tekabül etmeksizin devlet biçiminde dev değişikliklerle birlikte olmuştur. Aynı üretim tarzının içinde birçok devlet biçiminin olması mümkündür, ama bu da bu devlet biçimlerinin birinden diğerine geçisin «reformist» tarzda olabileceği anlamına gelmez.

29. İşçi devletlerinde bazı arkadaşların bürokrasiyi sınıf olarak tanımlamaları, bürokrasinin bazı kanatlarıyla diğerlerine karşı birleşilebileceğini düşünen «reformist» akımlardan net bir şekilde ayrılma isteğini dile getirmektedir.

Bununla birlikte bürokrasinin bir sosyal sınıf olarak tanımlanması, uluslararası devrim gerçekliğinin doğru bir şekilde kavranmasına imkan vermez ve metodolojik ve politik planda çözülmez çelişkilere yol açar. Eğer bürokrasi bir sosyal sınıf olarak tanımlanırsa, ya bu sınıfın yalnız devrimden sonra sınıf haline geldiğini ve iktidarı aldığını ya da devrimden önce sınıf olarak var olduğunu ve devrimin gerçekte, bu sınıfın iktidarı ele geçirişi demek olduğunu söylemeye varılır.

Bu iki almaşığın sonuçları çok farklıdır ve bunları dikkatle ayırdetmek gerekir.

Bazıları bürokrasinin iktidarı almadan önce sınıf olarak varolduğunu ve kapitalist ülkelerde Komünist Partilerinin liderleri tarafından oluşturulduğunu belirtmektedirler. Eğer sosyal sınıfın marksist tanımı kullanılırsa kuşkusuz bunun korkunç bir kavramsal hata olduğu görülür: bu liderliklerin üretim sürecindeki yerleri nedir? Üstelik bu «hatanın» siyasi sonuçları çok vahimdir: eğer böyleyse, örneğin Fransa'da ve İtalya'da, bu sınıfla hiç bir ortak yanı bulunmayan proletaryanın ondan radikal bir biçimde kopması gerekir; bu kişilere göre, Komünist Partisi tarafından yönetilen bir grev artık proletarya ile burjuvazi arasında bir mücadele değil, burjuvaziyle egemen sınıf olmak isteyen bürokrasi arasında bir mücadeledir: bu durumda proletarya tarafsız kalmalıdır! Yine aynı mantıkla Vietnam'da olup bitenler bir sömürge ülkenin kurtuluş isteyen kitleleriyle emperyalizm arasındaki bir mücadele değil, iki sınıf arasındaki, burjuvaziyle bürokrasi arasındaki bir mücadeledir!

Böylece her türlü devrimci gerçeklik tamamen çarpıtılmış oluyor, çünkü bütün dünya için apaçıktır ki Fransa'da Komünist partisi tarafından yürütülen bir grev proletaryayla burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin bir parçasıdır. Muhakkak ki sendika bürokrasisi bu grevden

kendine pay çıkarmak üzere, yöneticilik işlevinden faydalanmaya çalışmaktadır, ama sırf bu yüzden sınıf mücadelesi proletarya, burjuvazi ve bürokrasi arasında üç başlı bir mücadele haline getirilemez.

Batı Komünist partilerinin, çekirdek halinde bir sınıf oluşturduğunu öne süren konumun mantığının vardığı son nokta, sınıf mücadelesinden kaçınma ve hatta bazan karşı devrimci bir tavra düşmektir. Bazı siyasi gruplar Vietnam'daki savaşın iki emperyalist kamp arasında bir savaş olduğunu (aynen 1954'te Kore'de olduğu gibi), Küba devriminden hiç bir fayda gelmeyeceğini çünkü yeni bir sömürücü sınıf tarafından yönetildiğini ve proletaryanın kendisine yabancı olan iki sınıf arasındaki bu mücadeleye karışmaması gerektiğini söyleyecek kadar ileriye gitmektedirler. Oysa istesek de istemek de dünyanın bir çok ülkesinde proletarya ile burjuvazi ve sömürge ülkelerin kitleleriyle emperyalizm arasındaki gerçek sınıf mücadeleleri esas olarak Komünist partilerinin yönetiminde yürütülmektedir ve bizim tarafsız kalmamız da imkansızdır. (30)

Bürokrasiyi bir sosyal sınıf olarak tanımlamak isteyen siyasi grupların bir diğer konumu da, **bürokrasiyi burjuvaziye ve emperyalizme oranla ilerici bir yeni sınıf olarak** görmek şeklinde belirmektedir. Bu görüşten çıkan sonuç, proletaryanın, burjuvaziye ve emperyalizme karşı mücadelesinde, kendisinden başka bir sınıfı, bürokrasiyi destekleyeceğidir. Bu da, **proletaryanın dünya devri-**

30. Bu elbette, sınıf mücadelesinin sadece Stalinist bürokrasinin yönetimi altında kaldığı takdirde, başarı şansının çok az olduğunu, işçileri bu bürokrasinin boyunduruğu altından kurtarmak gerektiğini vs. söylemekten alıkoymamalı bizi.

minde temel yönetici rolünü inkâr etmek olur. (31) Sonuçta da, bu temelden hareket eden gruplar, bürokrasinin devrimci imkanları hakkında ciddi kuruntular beslemeye başlamaktadırlar. Oysa, kim, ciddi olarak, Fransız Komünist partisinin, bugünkü çizgisiyle iktidarı gerçekten alabileceğini düşünebilir.

Şimdi de, bürokrasinin bir sosyal sınıf olduğu yolundaki teorilerin bir başka türünü inceleyelim (bürokrasinin devrimden sonra bir sınıf olarak oluştuğunu ve iktidarı ele geçirdiğini ile süren teoriler) ve bu teorilerden ne gibi politikaların çıkabileceğini görelim.

«Yeni sömürücü sınıf» teorisini geliştirenlerin bir çoğunda (Djilas, Burnham, vs), Stalin'e ve sovyet bürokrasisine başkaldırılarının onları marksizmi inkar etmeye, **işçi sınıfı ve sosyalizm** karşısında kuşkuculuğa ve burjuva demokrasisine dalkavukluk etmeye yönelttiği göze çarpmaktadır; Kremlin'i reddedişleri, onları sadece Waşington'un dümen suyuna sokmuştur. (32) Bu kişiler geniş ölçüde kendi sınıflarının sınırlarını aşarak burjuvazinin yanında yer almışlardır ve burada bu tezlerle uzun uzadıya uğraşmanın gereği yoktur.

Başkaları ise - özellikle Polonyalı Kuron ve Modzelewesky arkadaşlar - bürokrasiyi bir sosyal sınıf olarak tanımlamakta ama bunun kapitalizmi ve burjuva demokrasisini açık bir şekilde reddeden ve proletaryanın tarihsel rolüne kesin bir inanç ifade eden bir marksist tahlilin

---

31. Bu teori Lukacs'ın Leninizmin temel fikri olarak nitelediği «devrimin güncelliği» fikrinin anlaşılmamasına dayanmaktadır. Geçmiş yüzyıllarda proletarya, daha gerici başka sınıflara karşı ilerici sınıfları destekleyerek yardımcı güç rolünü oynamıştı; ama bugün mümkün olan ve gündemde olan şey **etkin bir biçimde proletarya tarafından gerçekleştirilen proleter devrimidir.**

32. Bkz. Pierre Frank, Kuron ve Modzelewsky'nin **Polanya İşçi Partisine Mektup** adlı kitaplarına önsöz.

çerçevesinde yapmaktadırlar. Bu arkadaşlarla ilgili olarak sorun siyasi olmaktan çok terminolojiktir. 1939'da Troçki bu soruna ilişkin olarak şöyle yazıyordu:

«Sovyet devletinin tabiatıyla ilgili soruyu, soyut sosyolojik planda değil somut siyasi görevler planında sormakla başlayalım. Bir an için bürokrasinin yeni bir «sınıf» olduğunu ve Sovyetler Birliği'ndeki rejimin özel bir sınıf sömürüsü sistemi olduğunu kabul edelim. Bu tanımlamaların ardından hangi yeni sonuçlar çıkacaktır bizim için? Enternasyonal uzun zamandan beri emekçilerin devrimci ayaklanması ile bürokrasinin devirilmesinin gerekliliğini kabul etmiş bulunmaktadır. Bürokrasinin sömürücü bir «sınıf» olduğunu söyleyenlerin de başka bir şey önerdikleri yoktur. Bürokrasinin devrilmesiyle ulaşılmak istenen hedef, sovyetlerden bugünkü bürokrasinin kovulması ve sovyetlerin iktidarının yeniden yerleştirilmesidir. Sol eleştiriciler bundan başka bir öneri getiremezler ve getirmemektedirler. Yeniden hayat bulan sovyetlerin görevi dünya devrimi ile birlikte çalışmak ve sosyalist bir toplum kurmaktır. Dolayısıyla bürokrasinin devrilişi devlet mülkiyetinin ve planlı ekonominin korunmasını peşinen kabul etmektedir. Sorunun can alıcı noktası burada yatmaktadır.

«Üretim güçlerinin ekonominin çeşitli dallarına dağılışının ve genel olarak planın bütün muhtevasının, bu plan artık bürokrasinin çıkarları tarafından değil, bizzat üreticiler tarafından belirlendiği takdirde büyük ölçüde değişeceğini söylemeye gerek yoktur. Bürokrasiyi devirme sorunu millileşmiş mülkiyetin (devlet mülkiyetinin) korunmasına bağlı olduğu ölçüde; gelecekteki devrimi **politik devrim** olarak niteliyoruz. Bizi eleştirenlerden bazıları (Ciliga, Bruno ve başkaları) ne olursa olsun gelecekteki devrimi **sosyal devrim** diye adlandırmak istemektedirler. Haydi bu tanımlamayı kabul ettik diyelim. Bu du-

rum özde ne gibi bir değişiklik getirecektir? Bu tanımlama devrimin bizim sıraladığımız görevlerine hiç bir şey eklememektedir.

«Bizi eleştirenler, olguları bizim ötedenberi gösterdiğimiz biçimleriyle ele almaktadırlar. Gerek bürokrasinin ve işçilerin konumu gerekse Kremlin'in uluslararası sahnedeki rolü hakkında bizim tahminlerimize kesinlikle öze değgin birşey eklememektedirler. Bütün bu alanlarda yalnız bizim tahlilimizi inkar etmekten aciz kalmamakta tersine tamamen ona dayanmakta ve hatta kendilerini tamamen onunla sınırlamaktadırlar. Bize getirdikleri tek suçlama bizim bu tahlilden «gerekli sonuçları» çıkarmamış olmamızdır. Ne var ki tahlilden, söz konusu sonuçların tamamen terminolojik olduğu çıkmaktadır. Bizi eleştirenler yozlaşmış işçi devletini bir işçi devleti olarak tanımlamayı reddetmektedirler. Totaliter bürokrasinin bir yönetici sınıf olarak tanımlanmasını istemektedirler. Bu bürokrasiye karşı yapılacak devrimin politik bir devrim olarak değil sosyal bir devrim olarak kabul edilmesini istemektedirler. Eğer bizi eleştirenlere bu terminolojik tavizi verirsek onları çok güç bir durumda bırakmış oluruz çünkü tamamen lafzi olan bu zaferlerini ne yapacakların şaşıracaklardır.

«Dolayısıyla, SSCB'nin sosyolojik tabiatı hakkında bizimkinden farklı bir kanıları olan arkadaşlarla, siyasi görevlerle ilgili konularda bizimle dayanışma halinde kaldıkları takdirde bağları koparmak bir aptallık olur.» (Troçki, **SSCB Savaşta**, 25 eylül 1939)

Bununla birlikte bizim durumumuzda ayrılık sadece terminolojik değildir, çünkü bu tahlil farklılığı Kuron ve Modzelewsky arkadaşları hatalı sonuçlara götürmektedir:

— bu tahlil, onları, merkezi siyasi bürokrasi ile «teknokrasi» arasında niteliksel bir ayrım yapmak ve bu iki

grubu ayrı sınıflar olarak kabul etmek zorunda bırakmaktadır;

— bu tahlil, onları, bürokrasiye, «üretim için üretim» gibi bir sınıf hedefi yakıştırmaya götürmektedir; oysa bu hedef işçi devletlerinde kısmen terkedilmiştir (bkz. dipnot 22)

— bu tahlil, olgunun ulusal bir tahlilini yapmalarına ve Sovyet bürokrasisinin uluslararası rolünü anlamamalarına yolaçmaktadır.

Bu üç etken, Kuron ve Modzelewsky arkadaşları bürokrasinin kendini uyarlama ve baskı uygulama kapasitesini küçümsemelerine yol açmaktadır.

6. SONUÇ

Sonuç olarak hiç bir zaman gözden kaçırılmaması gereken temel noktanın **bugün dünyadaki temel mücadelenin proletaryayla burjuvazi arasındaki mücadele olduğunu ve bürokrasinin bu mücadeleye yalnız onu çarpıtmak için müdahale ettiğini bir kez daha vurgulayalım.** Hem burjuvaziyi hem de bürokrasiyi yenmenin tek yolu, işçilerin ve sömürge halklarının emperyalizme karşı mücadelelerini, bu mücadeleler Komünist partiler tarafından yönetilseler bile, sonuna kadar desteklemektir; çünkü **sadece uluslararası devrimin daha büyük bir zaferi, bürokrasinin iktidardan kesin olarak uzaklaştırılmasının nihai güvencesi olabilir.**

Tarih şimdiden bu sorunsalı kısmen cevaplandırmıştır: 1945'ten bu yana zafere ulaşan bütün devrimler (elbette Kızıl Ordunun yayılmaları söz konusu değildir!) az ya da çok açık bir biçimde bürokrasi sorununu yerine oturtmuşlardır:

— Yugoslav devrimi, üç yılın sonunda öz-yönetim girişimi ile,

— Çin devrimi, «Kültür Devrimi» biçimindeki çarpıtılmış görünümüyle,

— Küba devrimi, bürokrasiye yönelttiği saldırılarla en açık ve en bilinçli yoldan.

Marx'ın dediği gibi «İnsanlık sadece çözebileceği sorunları karşısına alır.» Bürokrasi sorununun çözülmesi için nesnel ve öznel şartlar bugün biraraya gelmiş gibi görünmektedir:

— bir yandan, bütün devrimci militanların bu sorunun öneminin tarihsel bilincine varmaları;

— öte yandan devrimin uluslararası düzeyde yapılması ve dünya ölçüsünde üretici güçlerin dev bir gelişmesi.

Bu farklı etkenlerin birbirlerine bağlanması şimdi gerçekleştirilmişken, her yeni proleter devriminin kesinlikle bürokrasi sorununu açık bir biçimde yerine oturtmaya ve en etkili bir biçimde çözmeye yönelmesi hiç te beklenmedik bir gelişme olmayacaktır.

8 Lira